

Dwars en bewogen

Dwars en bewogen

AFSCHEID VAN H.J. SCHOO
(1945-2007)

ELSEVIER
DE VOLKSKRANT

© 2007 *Elsevier/de Volkskrant* (samenstelling) en afzonderlijke auteurs

Samenstelling: Arendo Joustra, Remco Meijer, Herman Vuijsje

Redactie: Tonny van Winssen

Bibliografie: Anna de Haas

Vormgeving omslag en binnenwerk: Peter ter Mors

Foto achterzijde: Wim Ruigrok/HH

Druk: Wilco Amersfoort

Bestellen: www.elsevier.nl/boeken

Contact: stichting.schoo@elsevier.nl

De meeropbrengst van deze uitgave komt ten goede aan de Stichting H.J. Schoo (i.o.)

Elsevier, Postbus 152, 1000 AD Amsterdam

De Volkskrant, Postbus 1002, 1000 BA Amsterdam

ISBN: 978-90-6882-856-6

Nur: 813

INHOUD

Voorwoord 7

Toespraken

Eegje Schoo **Kindertijd** 11

Frits Bolkestein **Schoo's rol in het immigratiedebat** 15

Herman Vuijsje **Wandelen met HJ** 17

Mischa de Vreede **Jammer maar helaas** 23

Jos de Beus **Een schoolmeester van de arbeid** 25

Arendo Joustra **De school van HJ** 29

Ayaan Hirsi Ali **Lieve HJ** 35

Pieter Broertjes **Chinese ode** 41

Marc Chavannes **Dierbaar raadsel** 47

Anna de Haas **Amerikaanse jaren** 51

Obituaries

Pieter Broertjes **Hendrik Jan Schoo** 57

Marc Chavannes **Tegendraadse generalist** 59

J.A.A. van Doorn **Stukjesschrijver** 63

Arendo Joustra **Leermeester** 65

Gerlof Leistra **Altijd wars van modieuze bevestigingen** 67

Patrick Meershoek **Een pedagoog in hart en nieren** 71

Remco Meijer **Afscheid van columnist H.J. Schoo** 73

Martin Sommer **Een stoemper die nooit afstapte** 77

Bart Jan Spruyt **In memoriam H.J. Schoo** 83

Flip Vuijsje **Een bijzondere hoofdredacteur** 89

Jeroen Vullings **In gevecht met de onverschilligheid** 91

Schoo aan het woord

Hugo Camps **'In sommige opzichten ben ik redelijk radicaal'** 97

H.J. Schoo **Kamer met uitzicht** 105

H.J. Schoo **De risico's van campagnepolitiek** 109

De feiten

Levensbeschrijving | 15

Bibliografie van H.J. Schoo: een selectie | 17

Verantwoording | 29

VOORWOORD

Na afloop van de herdenkingsbijeenkomst voor Hendrik Jan Schoo, op 16 september 2007 in De Rode Hoed te Amsterdam, stapte een echtpaar op de organisatoren af. De man en de vrouw maakten zich kenbaar als bezoekers die hun medeleven kwamen betuigen met het verlies van een geliefde auteur. 'Wij zijn geen bekende mensen, maar gewoon lezers,' zeiden ze, haast verontschuldigend. 'We lazen meneer Schoo altijd en we zullen zijn stukken ontzettend missen.'

Het was een reactie die Hendrik Jan ongetwijfeld met trots, maar waarschijnlijk ook met enige verbazing zou hebben vervuld. Hij, de man van de feiten en de analyse, vroeg zich vaak af of hij als auteur bij de lezer wel de juiste snaar raakte. Ik ben geen publiekslieveling, dacht hij zelf. Dat vond hij lastig, want als maker van tijdschriften (*Psychologie*, *Intermagazine*, *Elsevier*) hamerde hij altijd op het belang van kennis over de doelgroep. Dat hij, bij benadering, zijn lezers en hun gewoonten kende, was een van de pijlers onder het succes van Hendrik Jan als bladenmaker.

Maar op de herdenkingsavond werd andermaal duidelijk wat velen al wisten: juist als auteur had Hendrik Jan een trouw publiek. In de zaal bevonden zich, naast lezers, vertegenwoordigers van alle geledingen in de Nederlandse journalistiek. Dat wil zeggen, de geschreven pers. Want hoewel hij zelf een verknocht radioluisteraar was, heeft het tussen Hendrik Jan en de audiovisuele media nooit zo willen boteren. HJ kwam het best tot zijn recht op schrift.

Dat Hendrik Jan zelf dacht dat hij geen publiekslieveling was, had wellicht te maken met de route die hij als auteur koos: nooit de gemakzuchtige formulering, nooit de gemakkelijkste onderwerpen, nooit de gratuite verontwaardiging. Hij schreef in zorgvuldig gekozen woorden, gebaseerd op gedegen lectuur, over de ingewikkelde vraagstukken van onze tijd: immigratie en integratie, de verhouding overheid-burger, de complexe veranderingen in het (partij)politieke landschap. Zo creëerde hij voor zichzelf een unieke positie, waarmee hij een originele gids was in het denken over de problemen in de samenleving.

8 Een gids was hij ook als leidinggevende: een journalistieke manager – of sturende journalist – die velen inspireerde om op serieuze manier, bij wijze van contra-expertise, het landsbestuur te controleren. Hij was een mentor voor al diegenen die geen genoeg nemen met de waan van de dag of de lokroep van de kudde. Met die houding voedde hij een generatie journalisten op die nu bij diverse media actief is.

De crematieplechtigheid op 12 september vond plaats in besloten kring. Omdat de redacties van *Elsevier* en *de Volkskrant* sterke behoefte voelden aan een eigen afscheid, werd in overleg met de familie de herdenkingsbijeenkomst in De Rode Hoed georganiseerd. En omdat de daar voorgedragen teksten intens en memorabel waren, is besloten ze in dit boek te bundelen, tezamen met de vele necrologieën die in diverse bladen zijn gepubliceerd in de dagen na het overlijden van Hendrik Jan. Zo is een document ontstaan dat de getuigenis is van een welbesteed, maar helaas te kort leven.

TOESPRAKEN

Eegje Schoo
KINDERTIJD

Ik ben het zusje van Hendrik Jan, en ook van Michiel, Hans en Martien. Ieder van ons heeft heel bijzondere, eigen herinneringen aan HJ. Voor u maakte ik het volgende verhaaltje over Hendrik Jans kindertijd:

HJ werd geboren op 10 november 1945 in een wereld vol spanningen. Als commandant van een strijdgroep uit het verzet had zijn vader al in mei ontslag genomen. Hij zou nog lange tijd met de ziel onder de arm lopen, bleef ook later eigenlijk altijd zoekende, terwijl moeder, nog rouwende om drie geliefde tantes die bij een abusievelijk bombardement op hun huis in Amsterdam-Zuid waren omgekomen, niets liever wilde dan zich veilig wijden aan kind, huis en haard.

Ik weet niet of de zegswijze van mijn grootvader: 'Een goed kind voedt zichzelf op' ter geruststelling van mijn moeder werd gebezigd of ter aanmoediging van ons. Feit is dat ook HJ al vroeg het heft in eigen hand nam.

Wij woonden in de jaren veertig en vijftig vlakbij het Olympisch Stadion en behalve een afkeer van auto's (ons Stadionplein veranderde elke week in een tweedehandsautomarkt) heeft HJ aan al zijn exploraties in de Stadionbuurt veel levenslange liefdes overgehouden.

Vanzelfsprekend het voetballen en de voetbalwedstrijden, waarvoor we via een bootje over het water aan de achterkant het stadion binnenglipten, maar ook leerde hij er van muziek

houden. Thuis klonk er mondharmónica, blokfluit, gitaar, viool en cello. Maar het mooiste was het klarinetconcert van Mozart in A groot dat dagelijks over de binnentuinen door de bomen bij ons kwam aanwaaien vanuit het huis van Bram de Wilde, de toenmalige eerste klarinettist van het Concertgebouworkest. Nooit hoorden we het mooier.

12 Ik herinner me dat op de dagen dat mijn vader er niet was, HJ automatisch als eerste de krant kreeg en er – voordat hij goed en wel kon lezen – al languit mee op de grond lag. Lezen werd ons met de paplepel ingegoten. Mijn moeder las, als ze haar handen niet vol had aan ons, eigenlijk altijd. Wij haalden boeken bij de bibliotheek van de speeltuinvereniging: ‘Graag ook twee boeken voor grote mensen,’ zeiden we dan. En behalve *Het Parool* en de boeken kregen we af en toe de *Groene* onder ogen.

Hij en Giel liepen, lang voordat ze in *Kees de jongen* over zijn zwembadpas zouden lezen, als jongens van vijf en zes in de omapas van de stadionbuurt naar de Lumeystraat in Oud-West waar bij oma en opa een tuinhuis stond dat de jongens min of meer als hun eigendom beschouwden en waar de *Groene* lag van tante Tini, de jongere zuster van onze moeder. Ze las ons eruit voor, gaf ons een abonnement op *Ons Amsterdam* en liep op zondagochtenden met ons door de stad; in haar hand de wandeltochten van Koot met alle mogelijke wetenswaardigheden over grachtenpanden, geveltjes en gevelstenen. Het leek wel of HJ alles onthield. Ooit zou hij zo voor een gids over honderd jaar Amsterdamse gebouwen (1880-1980) een nog niet eerder herkend historisch pand leren identificeren.

HJ hield van water en ijs. Als kleuters speelden we met waterslangen en teilen in de tuin, onder de fonteinen van het Van Heutzpark of in het kinderbadje van het Beatrixpark. Zodra we naar de grote school aan de Stadionkade gingen leerden we zwemmen in het bad van de AMVJ en mochten we ’s zomers naar het Bosplan om te picknicken en in het Nieuwe Meer te zwemmen. Maar meestal bleven we dichterbij huis, waar we

onze eigen, vaak geheime, hutten bouwden op het zandland aan de rand van de stad waar, langs de Stadionkade, de wonderlijkste planten groeiden, diertjes te vinden waren en materiaal te over voorhanden was voor het bouwen van hutten.

In zo'n hut kwamen we toen HJ negen was, al pratend over Dr. Doolittle, tot de ontdekking dat dieren net mensen waren omdat ze nu eenmaal pijn konden voelen en zei HJ als eerste dat we dan eigenlijk ook geen vlees meer moesten eten. Hij heeft nog een tijdje een compromis met zichzelf gesloten en at alleen nog maar gehaktballen, want daar kon je de herkomst niet meer van zien, en nog later nam hij voor de smaak nog wel wat jus op zijn aardappelen, maar uiteindelijk werd ook dat binnen het jaar afgeschapt en bleven we – tot grote verrassing van onze moeder, die aanvankelijk rustig twee potten, vegetarisch en niet vegetarisch, kookte omdat ze dacht dat het wel weer zo'n bevlieging van enkele weken was, zoals kinderen van een jaar of negen, tien wel vaker hebben – eten zonder vlees en vis nog vóór we wisten dat het woord 'vegetarisch' bestond. Uiteindelijk werd moeder ook zelf vegetarisch, bleven 'de jongens' in de keuken als ze bezig was en probeerden ze beetje bij beetje zelf mee te doen. Ze hielden van meet af aan van koken. Hendrik Jan hield er vooral van mensen van wie hij hield, lekkere eigengemaakte dingen te laten proeven. Hij kocht graag zelf de ingrediënten en streefde ook daarbij naar kwaliteit. Nog afgelopen zomer speet het hem bijzonder de enige aardappelboer die nog duinaardappelen verbouwde, niet meer op de zaterdagochtendmarkt van de Lindengracht aan te treffen.

De eerste helft van de jaren zestig woonden we in de Watergraafsmeer. We deden de mulo eigenlijk en passant – de school speelde, om het eufemistisch te zeggen, geen grote rol in ons leven. Veel belangrijker was de NJN, de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, waar Hendrik Jan zijn interesse voor vogels kon laven aan de kennis van oudere jongens. Wij, HJ, Giel en ik werden er de Schootjes genoemd. We waren, juist in onze tienerjaren, onafscheidelijk en trokken al op veertien- en

vijftienjarige leeftijd liftend door Europa, en hoewel de achterblijvers vaak ongerust waren overheerste bij onze moeder toch altijd het vertrouwen dat de jongens verstandig genoeg waren om niet in zeven sloten tegelijk te springen.

Over Hendrik Jans jeugdjaren met krantenwijken, zeilboten, schaatstochten, broers, vrienden en vriendinnen, valt natuurlijk veel meer te zeggen. Maar niet in vijf minuten. Ik rond af met een voorbeeld van HJ's onvoorwaardelijke toewijding en liefde voor ons gezin.

14 Toen HJ een jaar of zeventien was, had zijn vader een nieuw plan. Hij zou zelf bijoux gaan importeren. Daarvoor had hij echter een koffer met allerlei vakjes en laadjes nodig die moeilijk te verkrijgen zou zijn. Dit horende zette Hendrik Jan zo'n bijouxkoffer eigenhandig in elkaar; alles strak afplakkend met prachtig glanzend fluweel.

Aan die koffer heeft het niet gelegen.

Eén ding moet Michiel, Hans, Martien en mij nog van het hart: Het was altijd heerlijk als Hendrik Jan er was, en hij was er voor ons eigenlijk altijd.

Frits Bolkestein

SCHOO'S ROL IN HET IMMIGRATIEDEBAT

Mij is gevraagd iets te zeggen over de rol die Hendrik Jan Schoo heeft gespeeld in het immigratiedebat. Hij heeft daarover veel geschreven, vooral nadat hij, in 1993, hoofdredacteur van *Elsevier* is geworden. Hij heeft die artikelen gebundeld in een boek dat hij in 2000 heeft gepubliceerd en dat *De verwarde natie* heet, met als ondertitel *Dwarse notities over immigratie*. De publicatie viel samen met zijn overstap naar het adjunct-hoofdredacteurschap van *de Volkskrant*, waar hij het overigens niet lang heeft uitgehouden – misschien om die dwarse notities.

Hendrik Jan Schoo was overigens niet de eerste die over dit thema schreef.

Die eer – indien men dat een eer wil noemen – komt toe aan Herman Vuijsje, die in 1986 een boek publiceerde dat *Vermoorde onschuld* heet. Ook dat boek heeft een ondertitel, namelijk *Etnisch verschil als Hollands taboe*.

Een taboe was het zeker. Daar heeft Vuijsje van kunnen genieten. Dat overkwam ook Schoo. 'De geringste afwijking van de huidige orthodoxie,' schreef hij, leidt tot instant verontwaardiging.' Dienovereenkomstig betichtte de directeur van de Wiardi Beckman Stichting hem ervan een wegbereider van extreem-rechts gedachtengoed te zijn geweest. Ik vond die artikelen helemaal niet extreem. Eerder afgewogen en doorspekt met feiten.

Over feiten ging de discussie bijna nooit, schreef hij verder, maar die mochten in een zo gevoelige zaak als de immigratie

niet echt een rol spelen. Zoals Jan Pronk eens zei: 'Feiten zijn rechts.' Het ging niet om feiten, schreef Schoo, het ging erom wie 'goed' was. Hij had met een kerk te maken. De kerk was volgens hem hoofdzakelijk gevuld met wat hij noemde 'gepassioneerde links'.

Hendrik Jan Schoo noemde de opkomst van immigratie de belangrijkste gebeurtenis sinds de Tweede Wereldoorlog, een maatschappelijke en demografische aardverschuiving. Dat is zonder twijfel waar. In de loop van een jaar of veertig heeft Amsterdam een islamitische meerderheid gekregen. Dat is een ontwikkeling zonder weerga.

16

In zijn recensie van *De verwarde natie* schreef Paul Schnabel dat het boek 'ook iets had van een wanhopig roepen in de woestijn'. Ik heb gelijk, zegt de hoofdredacteur van *Elsevier* (volgens Schnabel) maar ik weet heus wel dat jullie niet naar mij willen luisteren.

De trend was lang van 'Nederland immigratieland' en van een 'ruimhartig asielbeleid'. Maar het vereist meer dan een reeks artikelen om een trend te keren. Daartoe is nodig een goede wet, in dit geval de Vreemdelingenwet van Job Cohen (kabinet-Kok II, december 2000) en een krachtige minister, hier Rita Verdonk (kabinet-Balkenende I). Maar zonder een moedige en afgewogen analyse van de problemen zou het noodzakelijke intellectuele voorwerk toch niet zijn gedaan. We moeten dus dankbaar zijn voor die artikelen van Hendrik Jan Schoo.

We zullen hem missen in het debat.

Herman Vuijsje
WANDELEN MET HJ

Van alle talenten die Hendrik Jan had, was het grootste misschien wel zijn talent voor vriendschap. Het is ongelofelijk met hoeveel mensen hij een min of meer steady vriendschapscontact onderhield. Ik was een van die mensen, en in ons geval werden de hoogtepunten van die vriendschap gevormd door de jaarlijkse wandeltochten die we sinds begin jaren zeventig hebben gemaakt.

Natuurlijk kwamen op die tochten ook andere vrienden en kennissen ter sprake. Ik herinner me nog mijn verbijstering toen ik me realiseerde dat HJ werkelijk ál die mensen bij wijze van spreken de week tevoren nog uitgebreid aan de telefoon had gehad, als hij al niet met ze had geluncht. Ook vertelde hij vaak langs zijn neus weg dat hij net een brief had geschreven aan een of andere bejaarde onderwijzer in Appelscha of Deurne, met wie hij dan al een hele tijd bleek te corresponderen. ‘Corresponderen’ – HJ kon zo’n ouderwets woord met grote vanzelfsprekendheid uitspreken.

Waar hij de tijd vandaan haalde? *Nobody knows*. Het enige dat je met zekerheid kunt zeggen, is: HJ had een groot hart. Een groot gevoel voor andere mensen – ook voor mensen die hij niet kende. In Frankrijk kwamen we op onze wandelingen vaak lang oorlogsmonumenten en -begraafplaatsen. Bij HJ was dat nooit vrijblijvend: als hij zijn ogen langs de rijen namen van jonge mannen liet glijden, was hij soms bijna in tranen.

HJ had een groot hart, maar dat was niet het enige dat groot

aan hem was. Eigenlijk was alles aan hem groot. Dat was mijn eerste indruk toen hij in 1973 kwam solliciteren bij de *Grote Spectrum Encyclopedie*, waar ik op dat moment chef sociale wetenschappen was.

Nu ja, 'chef' mocht dat toen niet heten, want we zaten midden in de jaren zestig/zeventig met een redactie van langharige, door en door democratisch gezinde studenten. En daar verscheen dan Hendrik Jan, vers geland uit Chicago. Een grote man met een grote stem, een groot pak aan, grote handen die hij vooruit stak in een grote broek – en een al even groot ponteneur.

18

Zijn houding tegenover de jaren zestig maakte hij meteen ondubbelzinnig duidelijk in het eerste deel van de encyclopedie, gewijd aan de letter A. Daarin was – vóór HJ's komst! – een lang artikel over 'agogie' voorzien, dat nu onder zijn portefeuille viel. Wat is agogie? Luister naar de definitie van Schoo: 'In de praktijk wordt de term agoog voornamelijk gebruikt voor hen die vroeger bijvoorbeeld maatschappelijk werker, vormingswerker, clubhuisleider, opbouwwerker, jeugdleider, jeugdherbergvader of speeltuinbaas heetten.'

So much for the sixties. Dat HJ al zo vroeg een scherp oog had voor de overdrijvingen en dwaasheden van die tijd, kwam door zijn volstrekte autonomie in waarneming en oordeelsvorming. HJ zocht altijd de keerzijde, de andere kant. In een land waar iedereen vrolijk en lollig doet en gezelligheid de klok slaat, noemde hij zijn laatste boek expres *Een bitter mensbeeld*.

Maar die titel zegt ook iets over Hendrik Jan zelf. Hij had een pessimistische ondertoon in zijn karakter. Waar die vandaan kwam, weet ik niet. Ik vermoed dat hij zelf van mening was dat een nuchtere analyse van de aard en de richting van het menselijk bedrijf nu eenmaal niet tot vrolijkheid stemde.

Ik weet welhaast zeker dat zijn pessimisme daarnaast werd gevoed door de oorlogsherinnering. HJ behoorde tot die categorie Amsterdammers bij wie de herinnering aan de jodenvervolging haast even pijnlijke wonden heeft geslagen als bij de joodse bevolking.

Hij heeft daar ook over geschreven, onder andere in een passage die leest als een oudtestamentische vervloeking. Hij roept daarin het beeld op van de Amsterdamse trambestuurder, 'rijdend en klingelend op de Middenweg, door de verduisterde stad, met zijn wagen volgeladen op weg naar de Hollandse Schouwburg'. Ook hier had HJ oog voor de andere kant – in dit geval de keerzijde van die toffe, joviale Mokumse trambestuurder. Een keerzijde die recht deed aan zijn bittere mensbeeld.

'Zou je bij mij durven onderduiken?' heeft hij me eens op de man af gevraagd. Overbodige vraag natuurlijk. HJ koppelde zijn grote talent voor vriendschap aan een al even uitzonderlijk verantwoordelijkheidsgevoel.

Verantwoordelijk en zorgvuldig – ook in kleine dingen. Het beeld van HJ die, vlak voordat hij zijn hotelkamer verlaat, wat geld voor het kamermeisje op tafel neerlegt. Ik denk dat hij dat op al die wandeltochten niet één keer vergeten is.

Toch denk ik dat HJ deels ook een bitter zelfbeeld heeft gehad. Vooral de laatste jaren, toen hij die zorgvuldigheid niet in alle opzichten heeft kunnen betrachten. De geboorte van zijn zoontje Samuel bracht hem diepe vreugde: hij stráálde als je hem met de kleine jongen zag. Tegelijk was hij vertwijfeld, doordat hij niet kon en wilde afdingen op zijn loyaliteit en trouw jegens alle betrokkenen. Hij wilde niemand pijn doen, maar dat kon niet.

Ik vond HJ – juist die laatste jaren – ook moedig. Hij had de kracht om, ondanks zijn afnemende gezondheid en zijn toenevend zelfverwijt, toch door te gaan alles uit het leven te halen. Met niemand zo gelachen als met HJ – ik ken niemand die zo voluit en onbekommerd kon lachen.

Of blijmoedig, zo met z'n handen op zijn rug om zich heen kijkend als we aan het wandelen waren – alles inspecterend en becomingariërend en voor geen meter opschietend. Een beetje rondneuzen, onverhoedse verbanden leggen. 'Het is weer van alle mensen,' kon hij dan vergenoegd zeggen. Hij hield van dat soort reviaanse uitdrukkingen.

Ook spraken we op onze wandelingen natuurlijk veel over de onderwerpen die ons bezighielden en waar we over schreven. HJ was een ideaal klankbord, ongeacht het thema. Als we thuis kwamen, had ik vaak een artikel bijna klaar. Hendrik Jan had dat allemaal ook zelf wel kunnen opschrijven – waarom deed hij dat eigenlijk niet?

Geen tijd! Hij moest al zoveel, hij moest alles. Alle vrienden spreken. Alle boeken lezen. En de bladen. De toestand van het land bijhouden, en die van de wereld. Ook dat bleek tijdens die wandelingen. Meestal viel ik in slaap naast een lezende HJ, om de volgende ochtend aan het ontbijt te verschijnen als hij de krant al uit had.

Eén keer hebben we knallende ruzie gehad op zo'n tocht. Dat was toen HJ er een gewoonte van ging maken om ook tijdens het ontbijt gewoon door te lezen. Goed, de krant was dan uit, maar hij had ook nog een stapel nagekomen stukken bij zich om de rest van het ontbijt nuttig te besteden. Dat vond ik onattent.

Achteraf denk ik: het was in de periode dat hij al wist dat zijn tijd beperkt was. Dat hij nóg minder tijd had dan een mens normaal al heeft.

Waarom dééd Hendrik Jan dat allemaal? Geldingsdrang en ambitie waren hem zeker niet vreemd, maar hij heeft die eigenschappen zijn hele leven lang ingezet voor de publieke zaak. HJ was iemand die heilig geloofde in opvoeden, in het bijbrengen van beschaving en van respect voor andere mensen.

Het bewonderenswaardige vond ik vooral dat hij dat deed vanuit dat nuchtere, *down to earth* wereldbeeld. HJ was een overtuigd sociaal-democraat, maar één die nooit het visioen koesterde van een 'klare schone dag' die volgens het socialistisch strijdlid 'eens' komen zal. Het leven was een kwestie van *muddling through* – doormodderen. Maar dan wel uit alle macht en zo goed als je kunt. Het besef dat al je inspanningen daarbij niet meer waren dan een druppel op de gloeiende plaat, hinderde hem daarbij helemaal niet.

HJ heeft veel geschreven over de gevolgen van de ontzuiling en het wegvallen van ideologieën. Mensen raakten daardoor aan het zwalken, Nederland werd een ‘verwarde natie’.

HJ niet. Zijn interne kompas bleef feilloos werken. Het lijkt me een goed idee om nog eens te onderzoeken waar hij dat kompas vandaan haalde. Want als iedereen zo koersvast zou zijn als hij, zou HJ nog ongelijk krijgen met zijn pessimisme.

Mischa de Vreede

JAMMER MAAR HELAAS

We stonden te wachten op de halte Hondsbossheweg, misschien wel de mooiste halte van Nederland. In de rug gedekt door de duinen, hoor je en ruik je de zee en je ziet voor je een schotel van boerenland, met de dijk als opstaande rand. Vlak daartegenaan, gemorst als het ware, ligt blikkerend het water van het vogelreservaat waar Hendrik Jan nog maar onlangs – Anna was er toen ook bij – een lepelaar in het vizier had gekregen, een vogel die eruitziet of hij niet kan bestaan met die overmaatse snavel en die wufte witte pluim aan zijn kop. Ik zag hem daar elke dag en dat went wel, maar Hendrik Jan raakte in alle staten.

Ik wil maar zeggen: als je daar moet staan wachten, sta je goed. Zo goed dat je er eigenlijk niet weg wilt. Maar de dienstregeling is onverbiddelijk: van heel ver komt er een bus tevoorschijn uit een wat onduidelijk plukje daken en bosjes en niet meer dan een centimeter lang. Als een dinky toy kruipt hij naderbij, door dat mooie polderland, met grazende koeien en schapen langs zij en voor de sier ook wat paarden. Hij wordt groter en groter, slaat een paar haakse bochten, en het lijkt net of hij steeds sneller gaat rijden. Maar al met al duurt het nog wel zo'n drie minuten tot hij voor je staat, toch nog plotseling, en geen speelgoed meer maar een degelijk stuk openbaar vervoer. En dat brengt afscheid met zich mee.

We hadden staan praten, dat deden we de hele dag al. Een van de prettige eigenschappen van Hendrik Jan was dat hij niet

alleen graag aan het woord was, maar dat hij ook heel goed kon luisteren. Hij had een onvoorwaardelijke belangstelling voor alles wat je te vertellen had en wist daar altijd op voort te borduren. ‘Tegenspraak brengt ons verder’ luidt het gezegde, maar voor Hendrik Jan ging dat niet op. Hij sprak me niet tegen, nee, hij maakte zich meester van mijn opinie door die onder zijn woorden te brengen – ‘Dus jij vindt dat...’, zette daar dan zijn eigen ideeën naast of tegenover, en dan kwam er een stapsteen te liggen waarmee ook wij verder konden. En verder en verder, – zijwegen waren er ook –, en er leek soms geen eind aan te kunnen komen.

Zoals ook deze keer: de bus had zijn deur opengeschoven en Hendrik Jan stapte in, strekte zijn hand met de strippenkaart uit naar de chauffeur maar intussen, op mij neerkijkend, bleef hij met mij in gesprek. ‘Ja maar, Mischa...’ hoorde ik hem nog zeggen, maar toen klapte de deur weer dicht en Hendrik Jan was vertrokken. Terwijl ik hem nakeek maakte ik schouderophalend en met mijn handpalmen naar boven het internationale gebaar van ‘Jammer maar helaas’. Maar ik moest er ook om lachen.

In zekere zin heeft zich nu, maar op verschrikkelijk veel grotere schaal, hetzelfde tafereel afgespeeld. We hebben het van heel ver kunnen zien aankomen, maar toch nog plotseling was het afscheid daar. En ook nu was Hendrik Jan Schoo nog niet uitgesproken en eigenlijk wilde hij ook niet weg. Zijn ‘Ja maar...!’ zal ons nog lang in de oren blijven klinken en met lege handen kijken we hem na: jammer maar helaas. Ditmaal kunnen we er niet om lachen. We hebben er heel veel verdriet van.

Jos de Beus

EEN SCHOOLMEESTER

VAN DE ARBEID

Hendrik Jan Schoo (HJ dus) was vroeg in zijn vegetarisme en laat in zijn schrijverschap. Maar hij was aldoor, vanaf de jaren op de Amsterdamse kweekschool met hoofdakke tot aan het Leidse ziekbed een sociaal-democraat. HJ was een schoolmeester, niet alleen van het kapitaal maar ook – en vooral – van de arbeid.

Dat moet ik uitleggen. Want HJ zelf bleef liever ongrijpbaar in zijn politieke overtuiging en aarzelde of hij zich links-conservatief moest noemen. Anderen etiketteerden HJ als vrijzinnige democraat, liberaal, neoconservatief, populist, of zelfs rechtse extremist en woordvoerder van de ‘ontketende kaaskop’.

HJ leefde als een sociaal-democraat. Hij werd onderwijzer om kinderen van de lagere standen te verheffen, te beginnen in Chicago. Hij bestuurde tijdschriften en kranten om lezers en collega's te verrijken, niet om er zelf miljonair van te worden. Hij kende en beschermde de natuur. Hij las boeken, kranten en verhalen op het web, zich onttrekkend aan de logica van televisie. Hij liet zijn rijbewijs verlopen om in zijn eentje te laten zien dat de handhaving van orde in het openbaar vervoer afhangt van de aanwezigheid van weerbare mannen. Hij droeg bij tot het behoud van het publieke domein en de burgerzin van zijn geboortestad. Hij bekommerde zich na een korte nachtrust de hele dag om de kwaliteit van de landelijke democratie, haar bestuurlijke instellingen en publieke diensten. Hij was in het private domein loyaal tegenover zijn familie en zijn schaar vrienden en vriendinnen in allerlei niet-overlappende kringen, maar bracht

het gesprek altijd op het wereldgebeuren en het terugkerende tekort van emancipatiepolitiek.

Deze sociaal-democratische levenswijze was aangeboren en aangeleerd. 'Niks, derde generatie niks!' – dat was HJ's antwoord op de geloofsvraag. Maar verder was zijn stijl niet iets om onder woorden te brengen of om mee te pronken. Samen met zijn vriend Herman Vuijsje ontwikkelde HJ een dodelijke en nog steeds onverwerkte kritiek op de morele arrogantie en dubbele moraal van links. Op zogeheten Hemingways: schrijvende en verslaggevende beroemdheden in de Koude Oorlog, op de menging van anti-burgerlijkheid en arbeiderisme tijdens de democratisering in de jaren zestig, en op de nieuwe klasse van weldenkende multiculturelen en 'broccolikosmopolieten' in het huidige tijdperk.

HJ was lid van het omvangrijke en onzichtbare genootschap van sociaal-democraten zonder partij. Hij was even lid van een afdelingsbestuur van de PvdA, toen die partij landelijk naar een nieuwe leider zocht na het vertrek van Drees senior; hij trad uit, maar werd nooit lid van DS'70 van Drees junior. Hij verzette zich tegen het conformisme van zijn generatiegenoten van Nieuw Links, en doorzag eerder dan ikzelf de leegte van de *Third Way*/het paarse poldermodel.

HJ beschouwde zijn hoge posities in de pers niet als onderdelen van een linkse biotoop maar als bolwerken voor 'geofende, gedisciplineerde scepsis'. Toen links de hegemonie had, bestreed hij haar overmoed, lichtzinnigheid en gebrek aan anticipatie in kwesties als onderwijsvernieuwing en stadsvernieuwing. Maar toen links neerging, ging hij af en toe op de PvdA stemmen, deed mee aan de Werkgroep Partijpolitieke Processen van Bart Tromp, en schreef indringend over het dilemma en de kentering van Wouter Bos. HJ zag een linkse tegenwoordigheid van de PvdA en *de Volkskrant* tegen de achtergrond van machtscheiding, pluriformiteit en concurrentie als remedie tegen het verval van het Nederlandse midden tijdens de opstandige start van de nieuwe eeuw.

HJ was de beste denker die de PvdA niet gekend heeft. Zijn

oeuvre bestaat uit de bundels *De verwarde natie, dwarse notities over immigratie* en *Een bitter mensbeeld. De transformatie van een ontregeld land*, plus een verzameling oudere en recente stukken, die ik in de nachten na zijn overlijden herlas onder de virtuele titel *Na de opstand, de creatieve vernietiging van een consensusdemocratie*.

Ik weersta de verleiding om te citeren en te laten zien hoe schitterend HJ's stijl was geworden in de jaren van hartkwaal en verscheurd gezinsleven. Lees nog vanavond als u thuiskomt HJ's argumenten ten gunste van economische groei zonder congestie, immigratiestop in een verzorgingsstaat, deemoedige herdenking, opwaartse mobiliteit van nieuwkomers, verkiezingen van burgemeesters, beschaving van elites (in plaats van meritocratie), bekwaam bestuur, beperking van Europese bevoegdheden, en een kritisch bondgenootschap van Nederland in het Westen. Het is allemaal even prikkelend, moedig en dringend.

Het heeft geen zin je een wereld voor te stellen waarin HJ op tijd naar de cardioloog zou zijn gegaan en op tijd in het gezichtsveld zou zijn gekomen van de leiding van de PvdA en de gebruikers van progressieve media. Ergens in de overgang van de jaren tachtig naar de jaren negentig was er een potentiële beschikbaarheid. Maar de vernieuwers van de PvdA en de overige linkse partijen zochten deze schoolmeester niet op. Hijzelf vond een synthese tussen management en schrijverij uit bij *Elsevier*, *de Volkskrant* en *Vrij Nederland*. Toch vermoed ik dat de Nederlandse politiek verder gevorderd zou zijn in de bezwering van de huidige crisis van mondialisering wanneer Schoo eerder bij de macht zelf betrokken zou zijn geweest.

HJ zou zeggen dat dit te veel eer is. Zijn urn valt om in de Nieuwe Ooster, begraafplaats in het stadsdeel van zijn jeugd. Dat is nu ook weer niet de bedoeling van mijn herdenking. Dus zet ik mijn tot stof wedergekeerde vriend weer recht op met een parafrase op de rouwadvertentie van de kinderen van de grote Drees: H.J. Schoo was tot het laatst vervuld van zijn correctie inzake socialisme en democratie.

Arendo Joustra
DE SCHOOL VAN HJ

Hendrik Jan had ook mindere kanten. Hij was lastig voor zichzelf, maar ook lastig voor anderen, voor de mensen die voor hem werkten.

Zo had hij allerlei principes, die zich soms moeilijk lieten verenigen. Dan moest hij marchanderen en daar leed hij dan vervolgens zelf het meest onder.

Neem nu deze avond. Die zou hij een beetje overdreven hebben gevonden. Zeker als hij had gehoord dat deze uit het redactiebudget zou worden betaald. Maar tegelijk zou hij beledigd zijn geweest, als deze avond *niet* was gehouden.

Hendrik Jan kon op een mooie manier beledigd zijn. En vervolgens verschrikkelijk kwaad worden. Zijn nek zwol dan op, zijn stem werd luider en je kon dan maar één ding doen. Hem even laten uitrazen.

Als hij beledigd was, ging dat zelden om iets wat zijn persoon, zijn privé, aanging. Hij was beledigd als hem in functie onrecht werd aangedaan, als zijn blad niet met alle egards werd behandeld of als hij vermoedde dat hem een kunstje werd geflikt.

Hij was daarin vormelijk, een beetje ouderwets misschien. Voor Hendrik Jan waren de jaren vijftig een decennium om een voorbeeld aan te nemen. Dus toen Wim Kok als premier eens een bezoek bracht aan de redactie, was hij na afloop razend dat de RVD-directeur die Kok begeleidde, niet even de moeite had genomen de roos van Koks schouders af te kloppen. Daar moet

je op letten als je de minister-president van het Koninkrijk der Nederlanden begeleidt.

Zijn verhouding tot geld was al net zo complex. HJ was verschrikkelijk zuinig als het ging om het redactiebudget, op het absurde af. Pim Fortuyn, door Schoo begin 1994 benoemd tot columnist toen het minderhedenvraagstuk nog een onbekend terrein voor Fortuyn was, vond voortdurend dat hij te weinig kreeg betaald en noemde Schoo spottend 'Kniertje'. Die gaf overigens geen krimp.

30

Hendrik Jan wist dat er in de journalistiek zoiets bestond als 'declaraties', maar hij zag ze liever niet. Een verslaggever moest eens voor een reportage naar Suriname, maar aarzelde omdat zijn oude moeder op sterven lag. Desondanks vertrok hij naar Paramaribo en declareerde later de lange telefoongesprekken die hij vanuit zijn hotelkamer met zijn moeder had gevoerd.

In Amsterdam zette Hendrik Jan een rode streep door deze post, want hij vond gesprekken tussen moeder en zoon privé-kosten. Ruim drie kwartier praten duurde het om HJ ervan te overtuigen dat hij geen gelijk had, deze ene keer.

Ongelijk gaf Hendrik Jan moeilijk toe. Hij legde zich erbij neer.

Privé was hij voor anderen uiterst royaal en gul met geld. Dan was er niets van zuinigheid te merken. Aan zichzelf echter, gaf hij niets uit. Toen hij na zijn jarenlange verblijf in Amerika terugvloog naar Nederland, konden al zijn in de Verenigde Staten vergaarde bezittingen in zijn handbagage.

Hij gaf niet om 'spullen'. Zijn hele leven woonde hij in 'een allegaartje', zoals hij het noemde. Als hij al belang hechtte aan geld, dan was het omdat hij zijn naasten financieel goed wilde achterlaten. Dat was zijn grootste zorg en hij beschouwde zijn leven als mislukt, als hij hierin niet zou slagen.

HJ trad op 1 maart 1991 in dienst als adjunct-hoofdredacteur van *Elsevier* en werd op 1 januari 1993 hoofdredacteur. Dat

bleef hij tot eind 1999. Ik geloof niet dat ik hem tekortdoe als columnist en essayist als ik deze periode betitel als zijn '*finest hour*'. Hij vond het opinieblad, destijds een stervend genre, opnieuw uit. Hij maakte van *Elsevier* weer een veelgelezen blad, dat bovendien nog beter rendeerde dan voorheen.

In feite creëerde hij een nieuw opinieblad voor een nieuwe generatie. Het imago is misschien anders, maar *Elsevier* wordt dankzij HJ relatief veel gelezen door jongeren. En hij bereikte dat niet door het blad 'hip' of 'jong' te maken, maar door in te spelen op hun ambitie en aspiratie.

Hij moderniseerde de formule. Van twintig verhalen met een nietje erdoor, naar tweehonderd aparte items. Hij introduceerde grafieken en tabellen, wekelijkse commentaren, sociologische beschouwingen waarin met een 'koel oog' de maatschappij werd beschouwd en servicejournalistiek, of zoals hij het noemde '*need to know*'-artikelen, wat resulteerde in onderzoek naar de beste ziekenhuizen, de beste studies en de beste banen.

Voor deze verdiensten zijn niet alleen wij bij *Elsevier* hem dankbaar. Het Nederlands Uitgeversverbond wilde hem in november dit jaar voor deze prestatie een hoge onderscheiding geven. Gelukkig hebben ze hem dat nog op tijd kunnen vertellen.

HJ, het moet gezegd, was geen makkelijke hoofdredacteur. Hij was het met volle inzet en passie, en verwachtte van de redacteurs eveneens hun totale overgave. Hij kon ook niet anders. 'Wie iets wil,' sprak hij bij zijn afscheid, 'moet nu eenmaal weerstanden overwinnen.'

Hij had weinig geduld met de journalistieke romantiek van het leren jasje, ongrijpbaar zijn en 'onbevangen' op stap gaan. Onhecht zijn is goed, maar 'onbevangenheid' vond HJ een gevaarlijke schaamlap. Je moet weten wat je zoekt.

Hij liet je beter nadenken en vertrouwen op je eigen observaties. Niet op die van de deskundigen, de zaakwaarnemers en de zogenaamde specialisten. Niet anderen napraten 'om erbij te horen'. 'De heersende mening, is de mening van de heer-

sende klasse,' sprak hij de oude marxisten wel eens na. Hij zei dat vooral tegen partijgangers bij de PvdA, die volgens hem jarenlang de sociale kwestie van na de Tweede Wereldoorlog hadden genegeerd, de grootscheepse immigratie van een nieuwe onderklasse.

32

Schoo, de oud-onderwijzer, maar laat dat 'oud' maar weg, leidde zijn redacties als schoolklassen. Hij sprak en jij luisterde. Er viel werkende weg veel van hem te leren en gedurende dat decennium bij *Elsevier* leidde hij een generatie op van journalisten en bladenmakers die volgens zijn inzichten denken en werken. Inmiddels zitten zijn leerlingen verspreid bij een groot deel van de serieuze media. Schoo heeft in dat opzicht school gemaakt.

Hendrik Jan was letterlijk een man zonder horloge. Wat tijd betreft was hij mateloos. Een gesprek bij hem op de kamer kon flink uitlopen. Hij liet redacteuren die een afspraak met hem hadden gerust een paar uur wachten om vervolgens een monoloog af te steken. Sommigen luisterden daarom ook met angst naar zijn voetstap in de gang, want als hij vervolgens zei 'Loop je even mee', dan wist je dat je of een uitbrander kon verwachten, of gebruikt werd voor een *sparring*-sessie die wel enige tijd kon duren.

Aan de andere kant had hij eindeloos de tijd voor alles en iedereen. In gesprekken én op papier. Zijn commentaar bij je verhaal was soms even lang als het stuk zelf. Hij noemde dat dan bescheiden 'onaangeharkte gedachten', maar in feite kon je opnieuw beginnen. Het verhaal, zoveel begreep je wel, moet dan worden 'gekanteld', zoals hij het noemde. Stuurde je een e-mail met een korte vraag, dan kreeg je een verhandeling terug. Altijd precies geformuleerd, zoals in zijn columns en commentaren, nooit gemakzuchtig. Resultaat van zijn eeuwige worsteling om de grillige werkelijkheid nauwkeurig recht te doen in woorden.

Hij gaf meer tijd, dan hij nam.

Hij vermorste tijd of hij het eeuwige leven had.

En nu is het afgelopen.

Voor een journalistenschool moest hij eens een lijstje met de journalisten van de eeuw inleveren. 'Een echt groot journalist,' schreef HJ, 'is er als het ware altijd, zolang als we ons kunnen herinneren en ons kunnen voorstellen. Een lang schrijvend leven is een bewijs van committent. Wie lang schrijft doet dat niet voor de vaak of tot de vut, maar doordat er al die jaren iets smeult, een aandrift, betrokkenheid bij de publieke zaak.' En HJ eindigde met: 'Een vroege dood staat grootheid in de weg.'

Voor één keer ben ik het niet met hem eens.

Voor ons, bij *Elsevier*, zal HJ er altijd zijn.

Zolang als we ons kunnen herinneren en zolang als we ons kunnen voorstellen.

Ayaan Hirsi Ali
LIEVE HJ

Ik begin met je naaste familieleden veel kracht te wensen met het verwerken van hun verdriet. Het verlies is voor hen van een andere orde dan voor degenen die je op afstand kennen.

Tot die kennissen op afstand reken ik mezelf.

Ik hoorde over jou voordat ik je ontmoette. Zo gaat het met prominente mensen en dat was je: groot en prominent.

Ik werkte bij de Wiardi Beckman Stichting tussen het najaar van 2001 en het najaar van 2002. In die tijd viel jouw naam heel vaak en niet altijd welwillend. Voor sommigen van mijn collega's bij de PvdA aan de Herengracht was je 'veranderd' van een keurige sociaal-democraat in een 'witte bange man'. Het 'wit' en 'man' zijn, dat nam niemand je kwalijk. En ik, omringd door vele witte mannen, zag niets bijzonders aan je kleur of geslacht.

Maar jouw vermeende angst intrigeerde me. Temeer omdat ik na tien jaar in Nederland tot de conclusie was gekomen dat mensen in Nederland geen echte angsten kenden. Volgens mij hadden ze zich tegen alles verzekerd of op een andere, zeer praktische manier ingedekt. WW, WAO, AOW, WA – de afkortingen tegen alle mogelijke onzekerheden in het leven kan ik nog opdreunen. Postbus 51 en andere praktische tips van de overheid die je behoeden voor van alles en nog wat vond ik indrukwekkend.

Van een opleiding in Driebergen en van mijn vrienden wist

ik van het fenomeen therapie. Als je je angsten niet kon wegverzekeren, ging je naar de Riagg. Dus toen bij de Wiardi Beckman Stichting jouw naam steeds in verband met angst viel, was ik natuurlijk nieuwsgierig. Overigens, je was niet de enige. Paul Scheffer en Arie van der Zwan waren ook bange witte mannen. Mijn collega's waren of boos op jullie of bezorgd. Want jullie drieën waren vroeger fatsoenlijke sociaal-democraten met 'het hart op de goede plaats' en 'plechtig solidair met de minder bedeeden', maar nu gingen jullie je uiten zoals die harteloze mijnheer van de VVD die voor Shell had gewerkt. Die mijnheer had iedereen in Den Haag naar zijn hand gezet. Hij had premier Kok een heiloze derde weg opgeduwd, nadat hij van hem zijn ideologische veren had geplukt. Die mijnheer wist uit verveling niet wat hij moest doen en dus ging hij immigranten pesten. Het was maar goed dat hij naar Brussel vertrok.

Jij, Hendrik Jan, ging nog een stap verder dan die mijnheer – onvergeeflijk – je had die andere onruststoker van een Pim Fortuyn, die fascist – een kruising tussen Mussert en Mussolini – in jouw weekblad een column bezorgd. Opvallend vond ik toen dat degenen die dergelijke kwalificaties maakten, dezelfde waren die met grote piëteit aandrongen op genuanceerde deelname aan het immigratiedebat. Elke keer als in verband met jouw naam de woorden 'rechts radicaal' of 'xenofob' vielen, dacht ik aan een kaalgeschoren man met leren laarzen en swastika's.

Op een dag, in een van de discussiehuizen in Amsterdam, kwam ik je tegen. Groot, keurig gekleed, met bril en bulderend van vrolijkheid, groette je me hartelijk. In diezelfde bijeenkomst zaten Scheffer en Van der Zwan. Allemaal keurig en, volgens mij, vurig sociaal.

Na verloop van tijd werd het mij duidelijk waarom je de genoemde verwijten kreeg. Je beschreef de gebrekkige integratie van immigranten en de vervelende gevolgen van het taboe verklaren van deze onderwerpen voor de samenleving (de 'niets-aan-de-hand-pose'); of je hield, eerst als hoofdredacteur

van *Elsevier* en later als adjunct-hoofdredacteur van *de Volkskrant*, niet tegen dat in deze titels artikelen werden afgedrukt waarin de spanningen tussen autochtonen en immigranten van Turkse of Marokkaanse komaf openlijk werden bediscussieerd. Ruzies tussen burens, geluidsoverlast, vuilnis op straat; kleine criminaliteit, vaak gepleegd door jonge Marokkaanse mannen die in groepen optraden; schooluitval; werkloosheid; de witte vlucht uit de grote steden. Je beschreef of liet publiceren hoe de roep steeds luider werd om de immigratie, althans die uit islamitische landen, te beperken. Ook voorspelde je vrij vroeg de mogelijke aanpassingsproblemen van vluchtelingen die werden binnengelaten ondanks protesten van de bevolking. Je vroeg steeds aandacht voor degenen die disproportioneel de last van de immigratie moesten dragen.

Dit alles vóór de moord op Fortuyn, de moord op Van Gogh en de val van maar liefst vier kabinetten. Je drong erop aan dat met name de PvdA een leidende rol zou nemen.

Een substantieel deel van het electoraat heeft nog altijd geen politieke lieden gevonden die zich tot tolk willen maken van zijn bezorgdheid over de gevolgen van massa-immigratie, zoals je dat mooi verwoordde. Nog niet zo lang geleden besprak je in een van je columns de verkiezingsuitslag en het Nationaal Kiezers Onderzoek, waaruit blijkt dat driekwart van alle kiezers voor een socialer en menselijker Nederland is – maar eenderde van de PvdA-kiezers vindt dat de komst van moslims naar Nederland gestopt moet worden; de helft van hen is voor een boerkaverbod en iets meer dan de helft vindt dat Turkije geen lid van de EU mag worden.

Aan deze kiezer werd decennialang gevraagd ‘respect’, ‘verdraagzaamheid’ en ‘democratisch geduld’ te tonen voor allochtonen. Dat heeft hij gedaan. De Nederlandse kiezer is respectvol, verdraagzaam en vooral geduldig. Maar waarvoor moet hij respect hebben? Wat moet hij verdragen? Tot wanneer mag hij geduldig zijn? Als je goed bestudeert waar deze kiezers zich tegen keren, hoor je dat het om een afkeer gaat van het

schenden van mensenrechten in Nederland – zoals de rechten van vrouwen en homo's. Ze keren zich tegen de verloedering en vervuiling van hun wijken en vinden dat imams die jongeren aanzetten tot jihadistische daden niet bepaald veel respect verdienen.

Vaak wordt er gezegd dat het debat over immigratie, integratie en de islam over incidenten gaat. Dat is ook zo, deels omdat het moeilijk is gegevens te verzamelen, maar deels ook – en vooral – vanwege de emotionele lading die deze onderwerpen hebben. En dus is het anekdoten geblazen. En overal hoor je de bezweringsformule van 'respect' terug.

Onlangs werd ik in Washington bij een diner naast een Amerikaanse marinier geplaatst. Hij vertelde over een van zijn ervaringen in Irak waar hij dient. Op een markt ziet hij een Iraakse man zijn vrouw bij haar haren over de grond slepen. Hij en zijn collega's stonden toe te kijken, gewapend en al.

Op mijn vraag waarom hij niet had ingegrepen, was zijn antwoord onthutsend. Westerse troepen moeten de lokale gewoonten en gebruiken 'respecteren'.

Eerder al had ik van een Nederlandse ex-marinier die mij bewaakte gehoord dat hij ooggetuige was van berechtingen volgens de sharia in Afghanistan. Hij zag bijvoorbeeld de stening van een vrouw die verdacht werd van het plegen van overspel. De Nederlandse soldaten kregen duidelijk te horen dat ze niets mochten doen. Ze moesten de lokale gewoonten en gebruiken 'respecteren'.

Ik weet dat, toen ik in Somalië woonde, onze oma's ons lieten besnijden en behandelen door traditionele genezers in plaats van door moderne dokters in het ziekenhuis. Dit was geen 'alternatieve' geneeswijze maar de lokale traditie. Inmiddels zijn er behoorlijke aantallen Iraakse, Afghaanse en Somalische vluchtelingen toegelaten in Nederland. Ongetwijfeld hebben sommigen van hen zich met weinig moeite geruisloos aangepast. Maar het is ook waar dat velen hun lokale gewoonten, gebruiken en religieuze overtuiging hebben meegenomen.

Geweld tegen vrouwen binnen deze gemeenschappen goedpraten met argumenten ontleend aan traditie en geloof, is inmiddels een berucht verschijnsel.

Verzet van autochtone kant tegen deze wanpraktijken wordt nog altijd door politici begroet met een roep om respect en de mantra dat integratie van twee kanten moet komen; het is een kwestie van wederzijdse aanpassing, wordt dan gezegd.

Onlangs bezocht ik Sydney, Australië. Ook daar is immigratie en integratie van moslims het onderwerp van de dag. Mijn gastvrouw vertelde mij over een aantal Libanese jongemannen die als groep op 'verkrachtingstochten' gingen op de stranden van Sydney. Ze kozen bewust blonde vrouwen als slachtoffer. Toen dit naar buiten kwam, met grote maatschappelijke verontwaardiging, liet de plaatselijke imam – in de stijl van El-Moumni – weten dat die vrouwen dan maar niet op het strand moesten liggen. Wat verwacht je, zei hij, als je rauw vlees voor wilde honden gooit.

Een aantal Australische jongemannen (*Aussies*) reageerde door te zeggen dat ze zich wilden organiseren om dan maar vrouwen met een hoofddoek te gaan verkrachten. 'Wederzijdse aanpassing' is misschien niet altijd een goed idee.

Het goede nieuws is dat we in Nederland geen aanpassing van autochtonen in die richting zien. Er is nog altijd geen noemenswaardige extreem-rechtse beweging en geen gewelddadige confrontatie tussen immigranten en inheemsen.

Er zijn ook positieve anekdotes. Immigranten – ook moslims – die het goed doen: onderwijs volgen; werken; behulpzaam zijn en geen overlast bezorgen. Zij verdienen en krijgen heel vaak respect, echt respect, lof en zijn geheel opgenomen in de maatschappij. Dat is prachtig, maar geen reden om intolerantie tegemoet te treden met 'respect'. Het is ook geen reden om de serieuze zorgen van de kiezer steevast te negeren.

Lieve Hendrik Jan,

je liep niet weg voor moeilijke onderwerpen. Je bracht je

lezers het slechte nieuws; weliswaar voorzien van heldere commentaren maar niettemin: somber. Je waarschuwde en je gaf aanwijzingen voor verandering.

Toch bleef je optimistisch. Het is die combinatie van werkelijkheidsbesef, medeleven en optimisme die in onze herinnering zal blijven.

Pieter Broertjes
CHINESE ODE

Enkele uren nadat Hendrik Jan Schoo afgelopen woensdagmorgen in Amsterdam was gecremeerd stond ik aan de oever van het Westlake in de Oost-Chinese stad Hangzhou in de delta van Sjanghai. Op werkbezoek. Te midden van honderden Chinezen luisterde ik naar prachtige muziek van Beethoven terwijl voor ons een indrukwekkend waterballet met verlichte fonteinen plaatsvond. Het was avond en mijn gedachten waren bij de voorbije besloten ceremonie in Nederland, waar ik helaas niet bij kon zijn.

41

Een Chinese ode aan H.J. Schoo, zo voelde het. Tenslotte was hij een man van de wereld met een mateloze belangstelling voor het grote buitenland. Nog steeds overheerste het ongeloof dat hij er straks, als ik weer in Amsterdam was, niet meer zou zijn. Geen mailtjes meer zoals op 16 augustus 2004, toen hij de Weekbladpers net had verlaten en reageerde op mijn gelukwens 'Proficiat met je stap naar het rijk der Vrijheid.' Hij schreef: 'Vier jaar Weekbladpers is meer dan genoeg geweest. Hoop natuurlijk met enige regelmaat ook weer grotere stukken voor onze krant te kunnen schrijven. Ze moeten jullie natuurlijk niet de keel gaan uithangen, want dan is het zo gedaan met de koopman.'

Schoo was toen al anderhalf jaar onze politieke commentator op zaterdag. Een avontuur dat hij met de nodige aarzelings begon. Zijn ambitie was een column te schrijven zonder

heftigheid, maar wel ponteneur en precieze argumentatie. Later typeerde hij zijn stukken als ‘koele analyses’.

Als columnist vond hij zijn uiteindelijke bestemming bij *de Volkskrant*. In die rol kon hij excelleren en brak hij door als een van de belangrijkste, onafhankelijke opiniemakers van Nederland.

De Volkskrant bood hem een groter speelveld dan hij was gewend bij *Elsevier*. Bij ons speelde hij een uitwedstrijd en hield hij de van nature progressievere lezers wekelijks een spiegel voor.

42 Schoo was mogelijk niet geliefd bij onze lezers, maar werd zeer gerespecteerd om zijn kennis en zijn passie. Ook bij onze redacteuren.

H.J. Schoo en *de Volkskrant* lijken geen logische tandem, maar waren het wel. Ik leerde Hendrik Jan pas goed kennen toen hij eind 1996 op mijn verzoek een kritische nabespreking gaf van de krant.

Ik was nog maar kort hoofdredacteur en had behoefte aan een geseling. En daartoe was Schoo maar al te graag bereid. Hij vond de krant, net als de gehele Nederlandse journalistiek, een semi-professioneel product. We zijn te veel met vorm bezig en te weinig met de inhoud. Hij hield – in navolging van Bram de Swaan – een pleidooi voor ‘Kwaliteit is klasse’ en signaleerde bij *de Volkskrant* een zekere klasseloosheid.

Bij ons heerste meritocratie en democratie als middelmaat, niet de heerschappij der besten, der excellenten. Dat leidt tot landerigheid, gebrek aan nieuwsgierigheid en luie research. Aan ernst ook. Journalisten moeten gezag hebben, aldus luidde zijn strenge commentaar.

Die scherpe en intrigerende analyse zat nog in mijn hoofd toen ik Schoo drie jaar later vroeg mijn hoofdredactie te komen versterken. Ik schatte in dat hij als succesvol bladenmaker bij *Elsevier* ook een rol kon spelen in de overgangsfase waarin de krant zich bevond van zuil naar professionalisme.

Tot mijn verrassing, maar ook grote blijdschap zei hij ‘ja’ en ging er vol in. Het werden hectische maanden. Hij vond het

fantastisch in de machinekamer van een grote krant te werken, maar hij liep ook tegen zijn eigen ongeduld op en tegen de 'maakbaarheid' van een dergelijke grote redactie.

Om nog maar te zwijgen van de ingewikkelde bestuurlijke omgeving van PCM.

Schoo, de perfectionist, kon de zaken niet snel genoeg naar zijn hand zetten en verwisselde na precies een jaar zijn adjunct-hoofdredacteurschap voor de uitgeverstoel van Weekbladpers.

Een nieuwe, lastige opdracht wachtte.

Hij zelf vond het een vorm van trouweloosheid zoals hij in *De Journalist* zei, maar zo heb ik het nooit gezien. In dat korte tijdsbestek leverde Schoo een belangrijke bijdrage aan de nieuwe identiteit van *de Volkskrant*. Na de paarse jaren – en nog voor de revolutie van Pim Fortuyn – moest *de Volkskrant* opnieuw een eigen journalistieke en maatschappelijke agenda formuleren. Zijn aanwezigheid in de leiding van de krant – hoe kort ook – markeerde het einde van de blije en ook wat naïeve jaren negentig en zijn doorleefde kritiek op de paarse politiek van Kok en Van Mierlo paste in de tijdgeest. Voor die moeilijke rol die hij met verve en zonder aanzien des persoons speelde ben ik hem innig dankbaar.

In dat roerige jaar 2000 werd ik misschien wel meer geïmponeerd door zijn intellectuele vermogens, dan door zijn leiderschapskwaliteiten. Elke werkdag stapte hij 's morgens vroeg mijn kamer binnen met een A4-tje vol getikt met meningen over bijna alle actuele onderwerpen, van dichtbij tot veraf. En hij, de meester-docent, was altijd blij als hij zelf een commentaar mocht schrijven. Dan kon hij zijn kritisch-sociologische observaties delen met de lezers en de wereld. Ik keek er met grote bewondering naar; zo veel energie en zo veel kennis.

In die periode zijn we vrienden voor het leven geworden. Er wordt wel gezegd dat HJ weinig huiselijkheid kende. Ik heb dat anders ervaren. Hij was altijd geïnteresseerd in de kleine menselijke privé-ongemakken en hij vroeg altijd naar het wel en wee van mijn zoon Bas.

Eén keer, in de zomer van 2000, was hij op mijn eiland aan de Loosdrechtse Plassen, voor een soort *midterm-review*. We aten een bord pasta, we dronken een paar glazen wijn en we zwommen in het trekpat. Hij genoot en bedankte me 's avonds met tranen in zijn ogen.

Hendrik Jan was een gevoelsmens. Zondagochtend 5 augustus, de dag voor zijn fatale hartoperatie, stond ik plotseling aan zijn ziekbed. Ik vertrouwde het niet. Ik wilde hem spreken en sterkte wensen. We hadden ruim twee weken daarvoor nog met elkaar geluncht en een glas witte wijn gedronken.

44

Hij vertelde toen over zijn hartfalen en dat hij zich zorgen maakte. Hij wilde nog zo graag verder leven, verder schrijven en zijn zoontje zien opgroeien. En al die afgebroken partijen tot een goed einde brengen, zo goed en zo kwaad als in zijn vermogen lag.

Die zondag in augustus in het ziekenhuis namen we min of meer afscheid van elkaar. Voor de zekerheid. Hij was blij me te zien. Ik bedankte hem voor zijn steun en loyaliteit aan de krant en hij zei dat ik me niet te druk moest maken. Dat het wel goed kwam met *de Volkskrant*. Hij lag op bed in zijn pyjama zonder dekens. Ik zei dat ik ervan overtuigd was dat hij het zou redden. Zo'n sterk lijf en zo'n sterke wilskracht moesten voldoende waarborgen zijn voor een succesvolle afloop. Tien jaar geleden was het hem ook gelukt tenslotte. We omhelsden elkaar en kregen tranen in onze ogen. Ik beloofde hem snel te komen opzoeken. Daarom doet het zo veel pijn hier nu te staan.

Nog een keer citeer ik uit een mailtje van hem, van 23 januari 2006. Om van te leren en om naar te handelen. Naar aanleiding van het boek *Tuned Out* van David Mindich over waarom jongeren geen betaalde kranten meer lezen en dat ook niet zullen gaan doen. Verjonging helpt niet, aldus Schoo.

Wat wel? 'Unieke inhoud waarvoor mensen willen blijven betalen. Maar dat is makkelijker gezegd dan gedaan. Hou je goed, HJ.'

Bedankt, HJ, voor je vriendschap en je bezielend vakmanschap.

We houden moed.

Marc Chavannes

DIERBAAR RAADSEL

Hendrik Jan Schoo was een dierbaar raadsel. Dierbaar en raadselachtig genoeg om nog jaren met hem in gesprek te zijn, zonder veel kans op zijn belezen weerwoord. Een leestafel in de hemel, daar geloofde HJ niet in. Hij zou smakelijk lachen over mijn stiekeme hoop nog wel eens van hem te horen.

We zullen het moeten doen met het vele dat hij heeft gezegd en geschreven. Hendrik Jan Schoo's gedachtenwereld was zo rijk aan verrassende feiten en verbanden – zou er een verklarend systeem achter zitten? Historicus Willem Velema, die Hendrik Jans stukken meestal las voordat ze naar redactie gingen, vertelde me dat HJ inderdaad werkte met een coherente kijk op de geschiedenis. Ik hoop dat Velema die visie kan uitwerken en opschrijven.

Een bitter mensbeeld, de titel van Schoo's bundel uit 2004, was het naar mijn overtuiging niet. Eerder een 61 jaar volgehouden poging tot realisme. Hij wilde de dingen zien zoals zij naar zijn beste weten waren, zonder zijn analyse te laten vertroebelen door eigen hoop of vrees. Anderen verweet hij nooit hun illusies en behoefte aan sprookjes. Maar zélf was hij sinds zijn jongensjaren geboeid door de echte natuur.

HJ wist altijd meer. Of het twintig jaar geleden was uitgekomen of deze week, hij had het gelezen, en opgeslagen. Alles kreeg een plaats in het grote geheel. In elk gesprek wees hij op originele verbanden, historische of buitenlandse voorbeelden, terwijl je zelf net het probleem kon benoemen. Zijn intellectue-

le overmacht was nooit belerend. Hij stortte zich met passie op alle nog onderbelichte kanten van elk vraagstuk.

Hendrik Jan beleefde veel van zijn hoogte- en dieptepunten terwijl wij in het buitenland woonden. Het heeft de vriendschap niet in de weg gestaan. Hij belde nooit om te klagen of een succesje te melden. We moesten even de wereld in kaart brengen. Soms maakte hij je terloops deelgenoot van iets persoonlijks, alsof het om iemand anders ging. Anna en hij zijn overal waar wij hebben gewoond of vertoefd meer dan eens langs geweest. Met of zonder fiets. Washington of Vlieland, het maakte niet uit. De inheemse vogels waren blij een geestverwant te verwelkomen. HJ verzamelde verse ingrediënten en kookte minstens één avond. Het gesprek is nooit onderbroken.

Een dierbaar raadsel, noemde ik HJ. Dierbaar is te zwak uitgedrukt. Bewondering klinkt zo zwaar. Hij was uniek door de vanzelfsprekendheid waarmee hij er was, of de draad weer opnam. Zonder enige zendingsdrang leefde hij in een autoloos universum, waarin het logisch was dat hij geen mede-aardbewoners opat en geen verklaring-voor-het-onbegrijpelijke zocht in de wonderen van Hemel en Hof. Maar hij wilde de Godvrezende Barbecuende Oranjeklanten, die meestal de toon zetten, ten diepste doorgronden.

Nederland zou erbij gebaat zijn als iedereen die Hendrik Jans gedachtenwereld hoogacht de handen ineens slaat om zijn beste geschriften te bundelen en aan de man te brengen. Niemand begreep Nederland met zijn geremde allure beter dan deze man van de wereld. Lees maar na met hoe veel inzicht en historisch besef hij schrijft over de waaier aan drijfveren die mensen ertoe brengt zich te koesteren in de mythe van erfelijke geschiktheid om een land samen te binden. Dat doet geen orangist deze republiek na.

Was zo'n erudiete, rationele, goedertieren man dan toch een raadsel? Vaak wel. Hoe onderhield hij zo veel goede vriendschappen, die hij bij voorkeur niet mengde? Binnen die talloze compartimenten was hij hartelijk, trouw en gul. Voor degene

voor wie geen eigen vakje beschikbaar was, kon HJ misschien moeilijk leesbaar zijn, onverwacht emotioneel. Hij was niet altijd even goed in zijn eigen voorlichting. Als ervaren media-man kon hij geen geduld opbrengen voor het opbouwen van het merk H.J. Schoo.

Op radio en televisie door de hoop van het format springen en een kunstje van één minuut tien seconden doen binnen kunstmatig gecreëerde tegenstellingen – hij zag er het nut niet van in. Daardoor liep een groter gehoor veel verstandige inzichten mis. Gelukkig vond hij in zijn zaterdagse *Volkskrant*-rubriek een podium waar hij in volle breedte en diepgang tot zijn recht kwam. Hij vond zelf niet dat hij heel mooi schreef, maar hij wilde wel toegeven dat het zinnig was.

49

De laatste keer dat ik Hendrik Jan sprak – hij lag in zijn kamer-met-uitzicht te wachten op de grote operatie – probeerde ik hem op te vrolijken met de open deur dat hij minder risico liep dan iedereen die van hem hield. Als hij het niet haalde, dan had hij een mooi en welgevoerd leven gehad. De anderen moesten het verlies zien te verwerken. Waarop HJ met een mengsel van plezier en schuldbesef mompelde: 'Ik heb misschien wel een beetje té intens geleefd.'

Wat zullen we die intense verstandigheid missen. Alleen zo'n VVD-congres al.

Ik blijf wachten op een telefoontje van HJ. Het geeft niet hoe laat.

Anna de Haas

AMERIKAANSE JAREN

Toen wij elkaar in juli 1971 in Chicago leerden kennen was HJ onderwijzer op de Ancona Montessori School. Hij had zo'n enorme Amerikaanse slee – een zeer tweedehandse, goudkleurige Chevrolet – en een droom, of beter misschien: een vast voornemen. Hij wilde essayist worden. Jammer genoeg was tegen de tijd dat hij zelf echt aan schrijven toekwam het essay als genre vrijwel in de vergetelheid geraakt en had het plaats moeten maken voor de column. Voor HJ was het dan ook elke week weer een worsteling om in de hem toegemeten 800 (later 850) woorden zo duidelijk mogelijk zo veel mogelijk te zeggen van wat hij wilde zeggen. Gelukkig heeft hij zijn essayistische ambities zo nu en dan kunnen uitleven in bijdragen aan verschillende bundels.

De buurt waar HJ in Chicago woonde heet Hyde Park. Het is de buurt van de University of Chicago, ingeklemd tussen drie zwarte wijken en Lake Michigan. Zijn flat, ingericht met alleen het hoogst noodzakelijke, lag naast het gebouw van zijn alma mater, het Erikson Institute of Early Childhood Education. Uitzicht had je op een parkeerplaats en de spoorbaan. In 1971 woonde hij er met Fikkie, een zwerfhondje van onbestemd ras. Ze was HJ volkomen toegedaan en gromde tegen bezoekers die haar niet bevielen.

Om de zoveel weken kwam er een vriendenkring langs voor een 'Sunday breakfast', waarbij vooral de zondagskranten grondig werden doorgenomen. Deze lees- en praatontbijten

liepen altijd uit tot ver in de middag. Maar ook luierden we in het park en maakten wandelingen langs Lake Michigan. Geleid door de gids voor Chicago's *famous buildings* doorkruisten we de stad. Als het 's zomers te heet werd, gingen we naar de bioscoop, waar de airconditioning enige uren soelaas bood. Met een beetje geluk draaide er dan ook nog een goede film, iets als *Banana's* van Woody Allen. Als we het geld ervoor hadden gingen we een biertje drinken bij 'Chances R', een bar die 'onion rings' serveerde waar we decennia later nog naar terug konden verlangen.

52

Dat HJ zijn jaren in Chicago niet verspild heeft, moet vanzelfsprekend zijn voor iedereen die hem gekend heeft. Altijd nieuwsgierig naar zijn omgeving, verdiepte hij zich in de politiek, de samenleving, de literatuur. HJ voelde zich in de open en vrije discussiecultuur van Amerika als een vis in het water. Met bladen en tijdschriften als de *New Republic*, de *Atlantic Monthly* en de *New York Review of Books* probeerde hij zijn in feite onstilbare honger naar kennis en inzicht te stillen. Toen al ambieerde hij ooit een Nederlands blad te maken dat een kruising zou zijn van deze bladen. Die ambitie heeft hij maar zeer ten dele kunnen verwezenlijken. Dat lag overigens meer aan Nederland dan aan hem. Met *Elsevier* heeft hij zijn ideaal nog het dichtst kunnen benaderen en het *Elsevier*-boek *De nieuwe kaaskop* zag hij als een triomfje.

Er waren niet alléén kranten en tijdschriften. De boeken van Tom Wolfe, waarin deze op hilarische en vileine wijze de 'radical chic', de hippies en allerlei andere pretentieuze groepen en groepjes fileerde, hebben sinds Chicago altijd een plek gehad in HJ's intellectuele bagage, naast die van bijvoorbeeld Studs Terkel, Philip Roth en Saul Bellow.

U denkt misschien: hier staat zijn vrouw en zelfs zij praat over HJ als journalist en redacteur. Ik kan er niets aan doen. Dat was de man die hij was, al zat hij in Chicago nog in de dop. Zijn

Amerikaanse jaren waren een soort incubatieperiode, waarin hij zich vooral oriënteerde en zijn richting zocht. Schrijven deed hij er eigenlijk niet. Een televisie had hij niet, wel een radio en een grammofoon. Een van zijn Amerikaanse liefdes was folk-music en aanverwante genres: de liedjes van onder anderen Tom Paxton, Steve Goodman en Tim Hardin, waarvan u er vanavond enkele gehoord hebt. Ook die liefde is blijvend geweest en werd in de decennia erna aangevuld met weer andere zangers en zangeressen en andere liedjes. *'Pay me my money down'* door Bruce Springsteen was de meest recente toevoeging aan de lijst van favorieten. Het gaf ons onweerstaanbaar dat heel speciale 'Amerikagevoel'.

53

In het laatste jaar van zijn verblijf in Amerika richtte HJ met een bevriende collega-onderwijzer een Montessori-schooltje op in Iowa City. Of het nog bestaat – ik weet het niet. Bij gebrek aan een *green card* én aan geld waren wij in januari 1973 genoodzaakt naar Nederland terug te keren. *'The rest, as they say, is history.'* Een *'history'* waarmee u allen op enigerlei wijze bekend bent.

Ook privé (en hoe kan het eigenlijk anders) was HJ een man met een unieke en altijd overrompelende aanwezigheid – met zijn lach, zijn liefde, zijn scherpe blik en intense aandacht, zijn plezier in de dingen die hij deed, zijn aanstekelijk enthousiasme en onweersprekelijke overtuigingskracht. Zijn afwezigheid is even overrompend.

OBITUARIES

Pieter Broertjes
HENDRIK JAN SCHOO

Daags voor de fatale hartoperatie namen we in het ziekenhuis in Leiden afscheid van elkaar. De tranen stonden in onze ogen. Ik bedankte hem voor zijn loyaliteit aan de krant en hij zei dat ik goed op mezelf moest passen. Het was zondagochtend 5 augustus jl.. Beiden waren we ervan overtuigd dat dit niet de laatste keer zou zijn. Natuurlijk maakte Hendrik Jan zich zorgen, er stond een ingrijpende operatie te wachten en de artsen hadden hem gewaarschuwd voor de gevolgen, maar zijn sterke wil om te blijven leven, zijn sterke lijf, leken voldoende waarborgen. Het is anders gelopen en dat doet enorm veel pijn.

Hendrik Jan Schoo, HJ voor intimi, was een man om te vrezen of om lief te hebben. Ik had een zwak voor hem. Als vakman, als denker, als dwarsligger, maar vooral ook als mens. Als ik vertelde over het wel en wee van mijn puberende zoon kon hij tranen in zijn ogen krijgen. Een grote man met een klein hartje zeggen we dan. En zo was het. Een gevoelsmens ook. En dat stond soms haaks op de bulderende stem die hij kon opzetten als iets hem niet beviel. Midden 'op zaal' als redacteuren in zijn ogen zaten te lummelen, als ze onvoldoende beseften waarmee ze bezig waren: elke dag de beste krant van Nederland proberen te maken. Maar vooral ook in zijn opiniestukken voor *Reflex* en het *Betoog* en de laatste jaren in zijn columns op de *Forumpagina* van *de Volkskrant*. Dan kon hij als geen ander tekeergaan tegen de heersende opiniemakers of te volgzaam politici.

Hij schonk er een groot genoeg in mensen of organisaties

ervan langs te geven. Dan was hij onbuigzaam en soms keihard in zijn oordeel. In dat opzicht stond hij als politiek columnist op zaterdag in de traditie van Jan Joost Lindner. Die kon dat ook; messcherpe analyses en dan in de laatste alinea's ging de fik erin. Mooi spul was dat.

58 Hendrik Jan was een ouderwetse intellectueel (hij las de boeken die hij besprak in zijn geheel) en een ouderwetse sociaal-democraat. Hij was wars van moderniteiten op niks af. Oud-premier Willem Drees was zijn held. Maar voor een hele journalistieke generatie was hij ook een docent, een leermeester. Hij had opvattingen over alles; hij kon tijdschriften maken (*Elsevier*) en had gevoel voor de dynamiek van de krantenwereld. Diep in zijn hart was hij meer journalist, dan manager. Dat gedaan met mensen, daar moest je geduld voor hebben en dat had hij niet of onvoldoende.

Ik was dolblij (en trots) toen hij in januari 2000 lid werd van mijn hoofdredactie. Ik hou van zwaargewichten en *strong opinions*, maar toen hij na een jaar keihard werken plotseling vertrok begreep ik dat maar al te goed. Een mammoettanker als *de Volkskrant* is niks voor een man als Schoo. Hij was dolblij (en trots) dat hij vanaf 2003 een wekelijkse column kreeg in de zaterdagkrant. Kon hij eindelijk zijn stem laten horen over actuele kwesties. Hij werd een baken voor velen en een soulmate voor enkelen. Ik weet dat mensen elke zaterdag opgewekt *de Volkskrant* kochten omdat Schoo erweer in stond. Die lezers, onze redacteuren en ik zullen hem vreselijk missen.

Marc Chavannes

TEGENDRAADSE GENERALIST

59

Hendrik Jan Schoo belde 's avonds meestal na elfen. Dan namen we de wereld door. Dat wil zeggen: Schoo ordende, legde verbanden, hij had alles al gelezen. Na een paar uur werd de zitting verdaagd, zonder dat de agenda korter was geworden. Schoo meed radio en televisie omdat hij vond dat daar iedere inhoud verdween achter de vorm. Hij sprak echter in volmaakte, gedachtenrijke zinnen, die zo in elke uitzending konden.

De politieke columnist van *de Volkskrant*, die dinsdagnacht overleed aan de complicaties van een zware hartoperatie, was zo'n publieke intellectueel van wie Nederland er niet veel lijkt te verdragen. Ik heb in jaren vriendschap nooit een onderwerp kunnen vinden waarover Schoo niet spontaan een batterij feiten, recente literatuur en zinnige ideeën kon formuleren. Deze homo universalis met kweekschool, die een paar jaar sociale wetenschappen studeerde in Chicago en zich daar ook in montessorionderwijs verdiepte, had moeiteloos een leerstoel aan iedere letteren- of sociale faculteit kunnen bezetten.

De originaliteit van Schoo was zijn meer dan didactische tegendraadsheid. Hij vond niets zo bedompt als de snelle eensgezindheid rond 'het vigerende standpunt'. Zoals hij zei bij zijn afscheid van weekblad *Elsevier*, waar hij negen jaar leiding aan gaf: 'Hoe is het mogelijk dat honderdduizenden elkaar dezelfde geloofjes naprevelen?' Als dakloze sociaal-democraat hinderde hem het linksisme zodra het ontstond.

Schoo maakte in de jaren '90 van *Elsevier* het enige weekblad

dat floreerde. Hij vergrootte de snelheid en de toegankelijkheid, drong de ‘babbelse ziekte’ terug, en zocht een voor Nederlandse begrippen conservatief profiel. Zelf noemde hij het ‘een milde herideologisering’. Om tegengas te geven. ‘Het debat in Nederland wordt niet intellectueel gevoerd, het wordt sociaal gevoerd.’ Daarom vond hij dat ook Pim Fortuyn moest worden gehoord in een wekelijkse column.

Die keuze en Schoo’s eigen stukken over de multiculturele vroomheid hebben hem heel wat verwijten opgeleverd. Hij zou wegbereider van het extremisme zijn. In zijn laatste rubriek voor *Elsevier* schreef Schoo nog eens dat Nederland vol is. Een thema waar hij pas frontaal op werd aangevallen toen hij in 2000 overstapte naar de hoofdredactie van *de Volkskrant* en zijn gedachten bundelde in het boek *De verwarde natie. Dwarse notities over immigratie*.

Na een jaar bij de krant werd Schoo gevraagd om het weekblad *Vrij Nederland* uit het slop te helpen. Dat hij zakelijk en journalistiek kon denken bewees hij eerder toen hij de bladen *Intermagazine* en *Psychologie* bloeiend maakte en een generatie journalisten leerde schrijven en denken.

Met zijn journalistiek-conceptuele talent was Schoo in de jaren ’80 hard op weg een Nederlandse variant van de *Herald Tribune* te stichten – het ketste af op een conjuncturele neergang. Twee intensieve jaren bij VN eindigden met verbeterde resultaten, maar crisis op de redactie. Schoo vond in 2003 zijn bestemming als wekelijks ontleder van de vaderlandse politiek voor *de Volkskrant*.

Sinds die tijd heeft Schoo de grote thema’s neergezet. Van de ‘maniakale anti-burgerlijkheid’, ‘de vloek van de stadsvernieuwing’ tot (uit zijn Leidse ziekbed) ‘de risico’s van campagnepolitiek’, hij fileerde radicaal en onbevooroordeeld. Zijn laatste boek was *Een bitter mensbeeld. De transformatie van een ontregeld land*. Over de eveneens ontregelde journalistiek schreef hij een te weinig onderkend essay (‘Een ongeregeld zootje’) in de bundel *Zuiver op de graat. Hoe integer is Ne-*

derland. Schoo was op weg een nieuwe Menno ter Braak of Jacques de Kadt te worden.

Voor een wandelaar, fietser en vogelkijker die zijn vorige hartaanval en bypasses had overleefd mede door zijn vegetarisme, leefde Hendrik Jan Schoo intens. De bohémien hield de intellectueel schijnbaar nooit van zijn werk. Zijn oeuvre, dat een verzamelde heruitgave verdient, is verrassend compleet. Alleen had Hendrik Jan Schoo zijn jonge zoontje heel graag ouder zien worden.

J.A.A. van Doorn
STUKJESSCHRIJVER

Met het overlijden van H.J. Schoo (1945) is ons opnieuw een bekende columnist ontvallen. Een paar maanden geleden was het Bart Tromp, uit 1944, dus al even voortijdig. De eerste werkte voor *de Volkskrant*, de tweede voor *Het Parool*.

Ze rekenden zichzelf tot een bepaald genre publicisten. Schoo ambieerde een 'veelal analytische, feitelijke aanpak', zoals hij zijn redacteur Remco Meijer schreef, precies zoals Tromp in zijn bundel *Hoe zit de wereld in elkaar* de positie zegt te kiezen 'van de afstandelijke beschouwer, die analyse vooraf laat gaan aan oordeel'.

Ik herken die ambitie en sluit me graag bij hen aan. Ook Marcel van Dam en Kees Schuyt (helaas stilgevallen) zijn hier te plaatsen. Het moet iets te maken hebben met de invloed van de sociologie die wij allen hebben ondergaan, een vak dat stevige meningen over politiek en maatschappij toelaat, maar dan toch altijd na de relevante feiten op een rij te hebben gezet en er enige orde in te hebben aangebracht.

Maar het huis van de columnistiek telt, gelukkig, vele kamers. Veel voorkomend zijn de commentatoren die week na week het rumoer op het Binnenhof in kaart brengen en bedachtzaam relativeren. Anderen bijten zich bij voorkeur vast in een recent incident en rusten niet voordat zij de bekende onderste steen menen te hebben bovengebracht. En dan zijn er natuurlijk de trotse beheerders van een kleine stal met stokpaarden, gisteren 'de Verlichting', vandaag 'de islam'.

Tot een apart genre behoren de stukjes die zich concentreren op persoonlijke lotgevallen, soms hartverheffend of juist erg droefstemmend, dan wel luchtig rapporterend over het gebeuren in huis en buurt, op het werk of op vakantie. Ze zijn vaak zó herkenbaar dat iedereen ze zou kunnen schrijven.

En waarom ook niet? Een column telt maar drie beperkende kenmerken: de lengte van één kolom in een krant, een vaste plek en een even vaste verschijningsdatum. De rest kan iedereen zelf bedenken.

Arendo Joustra
LEERMEESTER

Voor de vorige week overleden oud-hoofdredacteur van *Elsevier* H.J. Schoo stond niets met zekerheid vast. Als politiek en pers samen iets tot feit hadden bestempeld, stelde Schoo de vragen. Was het wel zo? Klopte de consensus? Hadden de professionals, de zaakwaarnemers, de deskundigen wel gelijk? Schoo had eigen observaties en stimuleerde zijn redactie evenzeer te vertrouwen op haar eigen waarneming, haar eigen onderzoek. Niet anderen napraten 'om er bij te horen', maar zelf analyseren. Voor Schoo bestond *Elsevier* allereerst uit de nuchtere feiten. Daarna kwam pas de inkleuring, de opinie.

Dit lijkt allemaal heel gewoon voor een journalist, maar toen Schoo hoofdredacteur van *Elsevier* was (1993 tot 2000), het pre-Fortuyltijdperk, heerste de koekoekkeezang van de paarse jaren. VVD en PvdA regeerden samen en smoorden zo elke tegenstelling. De lieve vrede werd gekoesterd, met als gevolg dat, ook in media die aan de leiband van experts en coalitie liepen, problemen werden toegedekt of vooruitgeschoven.

Schoo, toegewijd aan de publieke zaak zonder zucht naar geld of roem van televisie of politiek, leefde daarentegen voor het debat. Als jongeling had hij gestudeerd en gewerkt in de Verenigde Staten, waar ze geloven dat het debat de samenleving verder brengt, omdat discussie tot nieuwe inzichten leidt. Schoo had liever de huidige opwindings, al was hij wars van publiek vertoon van emoties, dan de tot niets leidende rust van de jaren negentig. Sinds een paar jaar was Schoo fulltime actief als

columnist, essayist en spreker. Wie lang schrijft, meldde Schoo ooit, doet dat niet voor de vaak of tot z'n vut, maar omdat er al die jaren iets smeult, een aandrift, betrokkenheid. Hij is slechts 61 jaar geworden. Nog lang niet uitgeschreven.

Gerlof Leistra

**ALTIJD WARS VAN
MODIEUZE BEVLIEGINGEN**

Een paar maanden geleden liep Hendrik Jan Schoo met zijn vriend Herman Vuijsje over het Spui in Amsterdam en zag twee jongens tegen een elektriciteitshuisje plassen. ‘Hendrik Jan bedacht zich geen moment, stapte op die jongens af en sprak ze vermanend toe,’ zegt Vuijsje (61). ‘Hij omschreef zichzelf ooit als *sidewalk superintendent* – trottoiropzichter. Hij kon zoiets niet laten passeren.’ Het is Hendrik Jan Schoo – bij lezers bekend als H.J. Schoo – ten voeten uit. Groot en aanwezig. Doortastend. Niet bang. Observator en pedagoog.

In zijn vrije tijd was Schoo gepassioneerd vogelkijker. Ook als journalist leek niets hem te ontgaan. Door zijn scherpe blik, fotografisch geheugen en analytisch inzicht ontpopte Schoo zich steeds meer tot ‘opzichter van Nederland’. In zijn jaren als hoofdredacteur van *Elsevier* – van 1993 tot 2000 – schreef hij honderden doorwrochte commentaren en artikelen over wat hij omschreef als ‘de belangrijkste gebeurtenis die Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog heeft ondergaan’: de door aanhoudende immigratie veranderende en groeiende bevolking. Schoo dacht als een van de eersten diepgaand na over de gevolgen van die instroom voor Nederland.

Onder het bewind van Schoo onderging *Elsevier* een gedaantewisseling en werd volgens zijn opvolger Arendo Joustra (50) de basis gelegd voor het huidige succes. De artikelen moesten korter en feitelijker, urgenter en relevanter ook. Daarnaast stimuleerde Schoo het werken met graphics – de feiten in één oogopslag

– en initieerde hij onderzoeken als *De Beste Banen* en *De Beste Studies* en omslagverhalen over populair-sociologische onderwerpen als *De Nieuwe Kaaskop* en de Hollandse leugen van de klassenmaatschappij. Verder introduceerde Schoo de speciale uitgaven, de huidige *Elsevier Thema*. De betaalde oplage van Elsevier steeg onder zijn leiding van 122.000 naar 133.000.

Arendo Joustra reageerde geschokt op de dood van Schoo: ‘Hij had over talloze onderwerpen zeer originele opinies. Door zijn enorme belesenheid, fotografische geheugen en sonore stemgeluid was Schoo een uiterst boeiende gesprekspartner. Hij heeft velen met zijn kennis en opvattingen geïnspireerd.’

Hendrik Jan Schoo werd op 10 november 1945 in Amsterdam geboren. Zijn moeder was verpleegkundige en hield het gezin bijeen. Zijn vader was vertegenwoordiger, en dronk veel. De kleine Hendrik Jan was naar eigen zeggen een jongetje dat op zijn knieën een krant las zodra hij kon lezen. Bij een geliefde tante die bij de KLM werkte, las hij *Elsevier* en *De Groene Amsterdammer*. Na de mulo en de kweekschool vertrok hij in 1968 naar Chicago. Hij werkte er als montessorionderwijzer en studeerde pedagogie aan het Erikson Institute. In Amerika zag hij dat immigranten alleen door te werken deel gingen uitmaken van de samenleving. Die observatie sterkte hem later in zijn fel-kritiek op het – afwezige – immigratiebeleid in Nederland.

Eenmaal terug, in 1973, solliciteerde Schoo bij zijn latere vriend Herman Vuijsje als redacteur van de *Grote Spectrum Encyclopedie*. Vuijsje: ‘Daar kwam een grote mijnheer binnen, met een grote stem, grote handen en een groot pak. Hij leek onaangeraakt door de jaren zestig en is altijd wars geweest van modieuze bevliegingen.’

Na twee jaar *Spectrum* ging Schoo freelancen, produceerde met Maja Vervoort-Indorf de vierdelige *Psychologische Encyclopedie* en gaf les aan de Pedagogische Academie. Voor hij op 1 maart 1991 als adjunct-hoofdredacteur naar *Elsevier* kwam, was Schoo hoofdredacteur van *Psychologie* – dat hij mede ontwikkelde – en *Intermagazine*.

Hoogleraar en columnist Flip de Kam (60) leerde Schoo kennen als columnist voor *Intermagazine* en raakte met hem bevriend. Ze maakten op de racefiets tochten door Frankrijk en de Belgische Ardennen en voerden eindeloze gesprekken. 'Hendrik Jan had geen optimistisch wereldbeeld. In navolging van Jacques de Kadt voerde hij een permanent beschavings-offensief tegen de 'maagmens', tegen het bieftuksocialisme en het platte amusement. Hij was verdrietig over de teloorgang van de Nederlandse cultuur en het Nederlandse landschap.'

Hendrik Jan Schoo – overtuigd vegetariër – was veeleisend voor zijn omgeving. Artikelen die niet naar zijn zin waren, liet hij eindeloos herschrijven. Hij kon heel snel heel boos worden. Schoo omschreef zichzelf als 'een moeilijke mijnheer met een soms heftig gemoed'. Als Man Zonder Horloge hield hij tijdens vergaderingen van lange, grondige debatten. Binnen- en buitenlandse politiek, economie, wetenschap: Schoo was zeer erudiet en kon met één treffend beeld een ingewikkelde kwestie tot de kern terugbrengen.

Schoo werkte van 's morgens vroeg tot diep in de nacht. Hij verslond boeken, kranten en tijdschriften, belde met alles en iedereen en kon urenlang met zijn vrienden debatteren over actuele onderwerpen. Eens in de maand kwamen ze samen in café Bern op de Nieuwmarkt in Amsterdam. Later maakte hij deel uit van het Arti-beraad, intellectuelen uit de PvdA en van *de Volkskrant*.

Politieke ambities, zoals zijn zus Eegje – VVD-minister voor Ontwikkelingssamenwerking in het eerste kabinet-Lubbers – had hij niet. 'Voor een ministerspost miste hij zitvlees, geduld en tact,' zegt Vuijsje. Schoo was ook te intellectueel voor de politiek.

Ter ontspanning maakte Schoo graag wandel- en fietstochten. 'Onderweg zag hij van alles en had hij overal commentaar op,' zegt Herman Vuijsje. 'Door zijn brede belangstelling was hij voor mij een ideaal klankbord. Maar ook was hij een ongelooflijk lieve man die altijd voor anderen klaarstond. En je kon erg met hem lachen.'

In 1997 werd Schoo geveld door een reeks hartinfarcten. Na zijn herstel keerde hij nog wel terug op de *Elsevier*-redactie, maar hij was veranderd. Hij leek milder geworden en besepte dat zijn taak op de redactie volbracht was. Tot veler verrassing werd Schoo op 1 januari 2000 adjunct-hoofdredacteur van de *Volkskrant*. 'Ik vond wat hij met *Elsevier* had gedaan erg indrukwekkend,' zegt hoofdredacteur Pieter Broertjes (54) van de *Volkskrant*. 'Hendrik Jan was een intellectuele *powerhouse*, en vreemde ogen dwingen. Maar hij heeft zich erop verkeken. Hij was niet meer de baas, en dat is lastig. Bovendien kreeg hij geen greep op onze redactie van destijds circa tweehonderd journalisten, waar hij er bij *Elsevier* vijftig gewend was.'

Na een jaar kreeg Schoo het aanbod om bij de Weekbladpers directeur-uitgever te worden van onder meer *Vrij Nederland*. Samen met toenmalig hoofdredacteur Xandra Schutte reorganiseerde hij de redactie, wat het duo veel vijanden opleverde.

Na zijn vertrek bij de *Volkskrant* bleef Schoo stukken schrijven voor de krant en vanaf 2003 publiceerde hij elke zaterdag een politieke column. Het waren mooi geschreven observaties van een betrokken 'opzichter'. Alsof Schoo een tweede leven was begonnen. Broertjes: 'Hij was nu pas echt op stoom gekomen en vond het heerlijk dat hij die stem had.'

Met hoogleraar Meindert Fennema werkte Schoo aan een boek over de zakelijke elite, maar hij had de energie niet meer en moest afhaken. 'Hendrik Jan was in laatste instantie ook geen wetenschapper,' zegt Fennema (61). 'Hij was belezen, maar had de journalistieke habitus om iets heel stellig te beweren. Hij beperkte zich niet in zijn onderwerpkeuze en had een enorme geldingsdrang.'

Hoe hij ook genoot van zijn column, Schoo had zichzelf gesloopt. Vorige maand werd hij voor een nieuwe hartoperatie opgenomen in het Leids Universitair Medisch Centrum. Woensdag 5 september overleed hij aan 'een massale bloeding in de linkerlong'. Hendrik Jan Schoo werd 61 jaar en laat een echtgenote en een zoontje achter.

Patrick Meershoek

EEN PEDAGOOG IN HART EN NIEREN

In 1997 onderging Hendrik Jan Schoo, op dat moment hoofdredacteur van *Elsevier*, een zware operatie na een hartaanval. Van de behandelend arts hoorde hij later dat deze zijn patiënt na de operatie nog vijf jaar had gegeven. Het werden er uiteindelijk tien, en dat beschouwde Schoo als winst, zo liet hij eerder dit jaar in een gesprek met vrienden weten. In de nacht van dinsdag op woensdag overleed de journalist in het Leids Universitair Medisch Centrum, waar hij in augustus voor een nieuwe hartoperatie was opgenomen. Schoo is 61 jaar geworden.

De modernisering van het weekblad *Elsevier* wordt alom genoemd als het huzarenstuk van Schoo. Goede vriend Herman Vuijsje: 'Van een sullig blaadje heeft Hendrik Jan een in korte tijd een links blad gemaakt. Links in de zin van: niet politiek correct. Dat was een nieuwe formule.' Opvolger Arendo Joustra: 'Hendrik Jan introduceerde een nieuwe manier van denken. Service maakte er deel van uit, aandacht voor de wensen van de lezer. Het is een formule waar we nog steeds op koersen.'

De betaalde oplage van *Elsevier* groeide onder leiding van Schoo naar 125.000. In 1999 vertrok Schoo naar *de Volkskrant*, waar hij adjunct-hoofdredacteur werd. Het verblijf aan de Wibautstraat duurde een jaar. Joustra: '*De Volkskrant* is een mammoettanker. Bij *Elsevier* was Hendrik Jan erin geslaagd een relatief kleine redactie naar zijn hand te zetten. Bij de krant lukte dat niet. Een hoofdredacteur van zo'n grote krant kan niet meer doen dan de redactie hem toestaat te doen.'

Schoo stapte over naar de Weekbladpers en werd directeur-uitgever van bladen *Vrij Nederland*, *Psychologie* en *Opzij*. Hij bleef een column schrijven voor *de Volkskrant* – dat was wat hij eigenlijk het liefste deed. Vuijsje: ‘Hendrik Jan was een pedagoog in hart en nieren. Het was een echte passie van hem om kennis te verspreiden. Dat deed hij in gesprekken met vrienden en dat deed hij in de stukken die hij schreef.’

Vuijsje leerde Schoo kennen in de jaren zeventig toen beiden deel uitmaakten van de redactie van de *Grote Spectrum Encyclopedie*, Vuijsje als redacteur sociologie, Schoo als redacteur psychologie en pedagogiek. Later betrokken beide journalisten gezamenlijk een kantoortje aan de Lauriergracht in Amsterdam, waar ze artikelen en boeken schreven. Ook privé trokken ze veel op. ‘We maakten lange wandelingen in Duitsland, Frankrijk en Spanje,’ vertelt Vuijsje. ‘Er werd veel gesproken en veel gezwegen. Heel plezierig gezelschap.’

Vuijsje omschrijft Schoo als een ‘selfmade man’, een Amsterdamse zoon uit een sociaal-democratisch milieu die eerst naar de kweekschool ging en pas later, tijdens een langdurig verblijf in de Verenigde Staten, intellectueel tot bloei zou komen. Arendo Joustra roemt de enorme belesenheid van zijn voorganger. ‘Als je een politieke partij in het noordwesten van Australië ter sprake bracht, kende Hendrik Jan een boek of proefschrift over dat onderwerp. Hij had een angstwekkend grote kennis en deed daar ook iets mee.’

Ondanks zijn ambities was Schoo een bescheiden man. Behulpzaam ook: vrienden klopten nooit tevergeefs bij hem aan. Enkele jaren geleden viel Schoo op late leeftijd het vaderschap ten deel, toen hij samen met toenmalig hoofdredacteur Xandra Schutte van *Vrij Nederland* een zoon kreeg. Dat leidde tot het vertrek van Schutte bij de Weekbladpers, maar het kostte Schoo weinig moeite om in de lastige situatie vooral gelukkig te zijn. Vuijsje: ‘Hendrik Jan was een heel lieve man.’

Remco Meijer

AFSCHEID VAN COLUMNIST

H.J. SCHOO

73

Of ik zijn ‘veelal analytische, feitelijke aanpak’ nog wel kon waarderen, vroeg H.J. Schoo begin vorig jaar in een mailtje. Hij schreef toen al drie jaar op de opiniepagina de politieke column, een instituut met een traditie. Het is een erepositie, tegenwoordig hier rechtsonder op zaterdag, door hem zeer gekoesterd. Hij stak er veel tijd en energie in.

Schoo kon vermoeden dat ik bevestigend op de vraag zou antwoorden en ik wist dat het tijd werd elkaar weer eens uitvoeriger te spreken. Schoo was altijd op zoek naar ‘afvallende ballen’, onderwerpen die anderen lieten liggen; daarnaast toetste hij graag de vaak originele ideeën die hij had bij de dominante onderwerpen in een willekeurige nieuwsweek. Zo hield hij zijn werkterrein (‘ik opereer vanaf het middenveld’) groot.

Van mij, en vele anderen op de redactie, had ‘HJ’ – zoals hij doorgaans werd genoemd – nog jarenlang op deze plaats mogen staan. Schoo was altijd goed. Hij zocht geen aanhang of applaus, was ‘geen publiekslieveling’ zoals hij zelf vaststelde, maar uit de reacties op zijn stukken wist je dat hij in de toch al zo rijk gevulde zaterdagkrant veel trouwe lezers had.

Maar zijn lichaam bleek zwakker dan zijn geest. Schoo overleed in de nacht van dinsdag op woensdag in het Universitair Medisch Centrum te Leiden, waar hij herstellende was van een zware hartoperatie. Hij wordt woensdag gecremeerd.

Op zondag 5 augustus, de dag voor de ingreep, lag hij welgemoed in zijn kamer met uitzicht op de duinen bij Katwijk. De

zon viel op de kindertekeningen aan de muur. Hij had, ondanks eerdere medische miscalculaties, vertrouwen in een goede afloop.

Gedurende de tien dagen die hij inmiddels al in het ziekenhuis doorbracht, had de kale hospitaalruimte geleidelijk de gedaante aangenomen van een kleine bibliotheek. Schoo, Amsterdammer in hart en nieren, was naar Leiden gegaan voor een *second opinion* over de staat van zijn hart. Zijn gezondheid was wankel na een hartaanval en operatie tien jaar eerder.

74

De arts van dienst liet hem direct opnemen. Ondanks de schok die dat teweegbracht, en de spanning voor opnieuw een operatie, trachtte Schoo zijn normale habitus voort te zetten. Hij dicteerde aan de redactie twee columns die hij met de hand had geschreven. Of de artsen dat goed vonden? Hij had een wekelijkse column, en dus moest er een stukje zijn. Klaar. Schoo had zijn hele leven weinig begrip voor mensen die versaagden.

Tot zijn lectuur die dag behoorde *Wie betaalt de staat?* van Flip de Kam, het Montaigne-nummer van *De Gids* en *Nieuwe Nederlanders*, het boek van Bart Wallet over de integratie van de joden in de negentiende eeuw. Hij las graag en veel, onder alle omstandigheden. Een journalist moest belezen zijn. En beschikbaar. 'De journalistiek beoefen je niet van negen tot vijf, het is een houding. Die draag je met je mee, waar je ook bent, wat je ook doet.'

Op bed lag *The New York Review of Books*. Hij was enthousiast over het artikel 'Goodbye to Newspapers?' van Russell Baker. Hij wees op de volgende passage: 'Hoe internet de krant zou kunnen vervangen als bron van informatie wordt nooit uitgelegd door degenen die je verzekeren dat dat is wat gaat gebeuren. Op dit moment is 80 procent van al het beschikbare nieuws op internet afkomstig van krantenredacties en geen enkel internetbedrijf heeft de capaciteiten om aan serieuze journalistiek te doen.'

De rol van de media was een van de thema's in het werk van Schoo. Hij had in de jaren negentig *Elsevier* gerevitali-

seerd, zat kort in de hoofdredactie van *de Volkskrant* en leidde de Weekbladpers. Hij had op veel redacties ervaring opgedaan. Hij stond voor zelfbewuste (dag)bladen, wars van argeloosheid. Een verslaggever was een vent (m/v), geen blanco reporter die nog plichtmatig een weerwoordje optekende als allang duidelijk was hoe de feiten lagen. Hij verafschuwde 'onwetendheid als deugd, die we dan vergoelijkend onbevangenheid noemen'. Journalistiek was 'systematische contra-expertise'. Een goede reportage moest een interventie zijn in het maatschappelijke debat.

Zo was ook zijn column: de stem van 'een libertaire dwingeland'. Hij geloofde in het primaat van de politiek en gaf daaraan vorm in een geheel eigen vocabulaire.

'Wil je deze tas met boeken voor me meenemen?' vroeg hij bij het afscheid. 'Hier raken ze misschien zoek. Ik krijg ze later wel terug.'

Het harde feit dat wij hem niets meer kunnen aanreiken en hij ons evenmin, is in al zijn eenvoud heel moeilijk te aanvaarden.

Martin Sommer

EEN STOEMPER DIE NOOIT AFSTAPTE

‘Even bijpraten. Maandag operatie aan hart. Tja.’ Dat was het laatste sms’je van Hendrik Jan Schoo. Even typerend als de manier waarop hij begin augustus afscheid van de lezers van de krant heeft genomen, in een P.S. bij zijn zaterdagcolumn: ‘Deze week ben ik nog niet onder het mes gegaan. De komende tijd doe ik er noodgedwongen echt het zwijgen toe.’

Laconiek, met een aan afkeer grenzende afweer in het spreken over zichzelf. Dat was Schoo, rigoureuus inhoudelijk, niet geneigd en ook niet erg in staat tot *small talk*. Hij schreef zijn laatste twee columns uit het Leidse ziekenhuis. De voorlaatste was een *voyage autour de sa chambre*, maar beslist geen gekeuvel op niks af, want het stukje liep uit op een kleine sociologie van het ziekenhuis, met zijn interne machtsverhoudingen waarin de patiënt niet in hoog aanzien staat.

Het was een echte HJ-column, die begon met uitzicht op de gierzwaluwen – Schoo wist veel van de natuur – waarna een opmerking volgde over de treinen die station Leiden aandeden. Hij wist ook veel van treinen, vooral als voertuigen van de publieke zaak. Daarna kwam het inwendige van het hospitaal aan bod. Zo nutte Schoo zelfs aan het bed gekluisterd zijn vaak overbloezende talent uit, met het gevoel voor detail, het formidabele geheugen en het associatievermogen dat bij echt grote journalisten hoort. En dan kwam uiteindelijk het strenge oordeel. Hij vertelde over de telefoon dat als hij het ziekenhuis uit zou zijn, er een boos stuk moest komen over de concurrentie

tussen de dotteraars en de snijers, waarvan de patiënt, in casu hijzelf, de dupe was. Het is er niet meer van gekomen.

Streng was hij, in de eerste plaats voor zichzelf. Een paar weken eerder schreef hij nog een stukje over 'de malle kommertijd' die onmiddellijk afgeschaft zou moeten worden. Journalisten moesten doorwerken, vakantie of niet, waarvoor zijn we anders op aarde. Zelf werkte hij inderdaad liefst door, van de vroege ochtend tot diep in de nacht, zoals bleek wanneer je weer eens een mailtje kreeg met een link naar een Amerikaanse krant of boek, om half vier 's nachts verstuurd.

78

Hij taalde niet naar luxe, was vegetariër, reed geen auto, hield niet van televisiekijken en evenmin van onkosten declareren. Die karige levenshouding leidde in zijn tijd als hoofdredacteur van *Elsevier* of later als adjunct bij *de Volkskrant* wel eens tot heftige aanvaringen met minder nijvere bijen. Dan zwol zijn nek rood op en wist de omgeving dat er gebulderd ging worden. Hetzelfde gebeurde als er een stuk geschreven was dat de toets van Schoo niet kon doorstaan. Maar hij kende ook zijn eigen zwakheid en omschreef zichzelf als 'een moeilijke mijnheer met een soms heftig gemoed'.

Hij was fors van gestalte en graag op luide toon aanwezig, in staat vergaderingen voor te zitten en tegelijk als enige aan het woord te zijn. Maar vóór zijn 40ste had hij zich niet voluit als journalist durven betitelen. 'Een merkwaardige mengeling van geldingsdrang en bescheidenheid,' zei Herman Vuijsje, socioloog, schrijver, sinds begin jaren zeventig met hem bevriend.

Anekdoten had hij zeker op voorraad en ze werden ook met enig aplomb verteld, over de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie waarvan hij lid was geweest, of over lange stukken schaatsen op de Amstel, of over lesgeven op een zwarte school in Amerika. Maar ze werden nooit te berde gebracht om op te scheppen, altijd als illustratie van een maatschappelijke trend of theorie.

Zijn eigen levensloop was het voorbeeld van een bijna vooroorlogse carrière. Hendrik Jan Schoo werd eind 1945 geboren,

in de schaduw van de Tweede Wereldoorlog. Hij was een telg van een reeds lang ontzuild geslacht, van betrekkelijk eenvoudige Amsterdamse komaf. Zijn moeder was verpleegkundige, zijn vader vertegenwoordiger. Schoo ging naar de mulo, daarna de kweekschool, ouderwets voertuig van sociale stijging, 'met hoofdacte 1968' zoals hijzelf eens in zijn cv schreef. Na de kweekschool vertrok hij naar Chicago, waar hij pedagogiek studeerde, kennismaakte met de Amerikaanse sociale wetenschappen, en les gaf aan een lagere school. Toen hij in 1973 in Nederland terugkeerde, was hij intellectueel en politiek rijper dan zijn generatiegenoten. 'Altijd een verstandig, wijs man geweest. Toen ik nog naïef geloofde in het verzilveren van de overwinning van de PvdA in 1977, zag hij al dat het niets zou worden,' aldus Herman Vuijsje.

Zijn journalistieke doorbraak kwam begin jaren negentig bij *Elsevier*, nadat hij in de jaren tachtig van de bladen *Psychologie* en *Intermagazine* een succes had gemaakt. Als hoofdredacteur van *Elsevier* had hij 'een aan verval onderhevig blad als het ware opnieuw uitgevonden', zoals Gerry van der List schreef in zijn boek over de geschiedenis van het weekblad. Het geheim van Schoo was dat zijn blad dicht bij de lezers bleef, helder zowel qua indeling als opvattingen. 'Vruchtbare, analytische journalistiek is onmogelijk zonder ideeënvorming, zonder een rudimentaire notie van hoe de dingen zijn,' omschreef Van der List zijn journalistieke uitgangspunt in het *Elsevier*-boek. Geen ideologie, wel scherp schrijven. Terwijl de linkse opiniebladen verpieterden, wist hij jongeren aan *Elsevier* te binden. Toen hij vertrok was het blad groter dan de overige opiniepers bij elkaar.

In 1997 onderging hij een ingrijpende hartoperatie. Terwijl hij langzaam recupereerde, bleek hem, zoals hij het zelf zei, dat hij gaandeweg bij *Elsevier* overbodig was geworden. Twee jaar later maakte hij een verrassende overstap naar *de Volkskrant*, waar hij werd binnengehaald met een mengeling van angst voor de rechtse krachtpatser en blijde verwachting van een helderder

lijn in de krant. Wie hem kende, wist dat zijn stap ook weer niet zó verrassend was – Schoo omschreef zichzelf als een ouderwetse sociaal-democraat. Hij was losgezongen van de post-moderne PvdA, maar van *de Volkskrant* wilde hij een ‘prudent progressieve’ krant maken.

De rigoureuze, strakke lijn die hij in *Elsevier* wist aan te brengen, bleek evenwel bij *de Volkskrant* moeilijker te trekken. Hijzelf was toch meer de man van een *journal d’opinion*, dan van een *journal d’information*, en de krant bleek degelijk gegrondvest in evenwichtskunstenarij tussen stromingen ter redactie, journalistieke stijlen en een gecompliceerde verhouding met de lezende achterban. Binnen een jaar zag Schoo dat hij de krant niet zou kunnen kneden naar zijn beeld en gelijkenis, en toen hij kon beginnen als directeur bij de Weekbladpers greep hij de kans. Drie jaar later moest hij er vervelend vertrekken na reorganisatieperikelen bij *Vrij Nederland*.

Intussen was hij wel begonnen aan zijn zaterdagse politieke beschouwing in *de Volkskrant*, die hem veel beter paste dan de dagelijkse leiding over de redactie. ‘Laat mij maar schrijven,’ had hij tegen hoofdredacteur Pieter Broertjes gezegd, en bijna van meet af aan was hij de scherpste, de breedste en tegelijk de meest evenwichtige en faire politiek commentator van Nederland. Zijn belangrijkste bijdrage aan het debat had hij toen al geleverd, zij het betrekkelijk onopgemerkt. Als hoofdredacteur van *Elsevier* schreef hij week in, week uit, over de in zijn ogen schadelijke gevolgen van de ongebreideld voortgaande immigratie. Hij had Pim Fortuyn binnengehaald als columnist, omdat hij vond dat zijn opvattingen het verdienden te worden gehoord. Zelf schreef hij zeer kritisch over de multiculturele samenleving, ruim voordat Paul Scheffer zijn ‘multiculturele drama’ publiceerde.

Het stak hem zeker dat hij weinig serieus genomen werd omdat hij ‘in het verkeerde blad’ schreef. Weerwoord kreeg hij pas toen hij naar *de Volkskrant* was verhuisd. Dat ging soms niet bepaald zachtzinnig, er verschenen lelijke stukken waarin

Schoo van extreem-rechtse sympathieën werd beticht. Maar de laatste jaren nam het anti-Schoo-sentiment af en wist hij ondanks stevige standpunten buiten gepantserde posities inzake islam en immigratie te blijven.

Zijn kernthema's waren die van de thuisloze Drees-sociaal-democraat die hij altijd is gebleven. Die thema's kwamen in allerlei gedaanten terug, als de deftigheid in het gedrang, insiders en outsiders, hoog en laag, regenten en upstarts, sociale stijging en daling. Vandaar zijn sympathie op afstand voor de buitenstaander Fortuyn, en zijn instemmend citeren van de Britse ambassadeur Budd, toen die schreef dat Fortuyn 'iets heel belangrijks had gedaan: de strijd aanbinden met regenten die vinden dat bepaalde onderwerpen te belangrijk zijn om aan het volk over te laten'.

Zijn bezwaar tegen de adoptie van 'de vreemdeling' als nieuw object van linkse koestering was dat het hele integratiedebat niet gestoeld was op argumenten, maar vooral op een breed uitgedragen nierenproeverij. 'Met het primaat van hun moraal, de enige mogelijke, en hun emoties, de enige behoorlijke, maken de voorstanders van immigratie het zich te gemakkelijk.'

Hij vond dat betere en slechtere opvattingen moesten uitkristalliseren in stevig en rationeel debat. Daaraan ontbrak het smartelijk in Nederland, waar discussie niet zozeer een *choc des opinions* is maar een demonstratie van sociale verwantschap – laten zien bij welke geestelijke gemeente je hoort.

Ook van de pers had hij geen geweldig hoge pet op. De pluriformiteit van de dominante Nederlandse media beperkt zich tot de keuze tussen progressief en progressief. Om die reden vond hij dat Nederland in de tijd van de verzuiling een veelvormiger perslandschap had dan tegenwoordig. 'Als iedereen ontzuild is, wordt het erg schraal. Waar zijn de rivaliteiten? Zonder tegenbeelden wordt het serieuze maatschappelijke debat erg moeilijk.'

Hij ontleende zijn journalistieke motto aan zijn Amerikaanse avontuur, 'I've got to call them as I see them', ik kan niet an-

ders dan opschrijven wat ik zie. ‘Ik ben geen held,’ zei hij over zichzelf. Maar hij wilde zich niet aanpassen aan gedragscodes of correcte meningen.

Hij was een wandelaar en een fietser, kende het land van de Hondsbossche Zeewering tot achter Groningen. Eerst had hij Nederland verkend met zijn vader. Later fietste hij met vrienden in de Ardennen, onder wie de econoom Flip de Kam, die hem karakteriseerde als ‘een stoemper die nooit afstapte, en die zijn achterstand goedmaakte in de afdaling, door zijn gewicht en zijn roekeloosheid’. Dat was Hendrik Jan Schoo, een stoemper die nooit afstapte.

Bart Jan Spruyt
IN MEMORIAM H.J. SCHOO

De journalist en uitgever Hendrik Jan Schoo is vorige week op 61-jarige leeftijd overleden. Met hem is een vakman van haast ouderwetse degelijkheid heengegaan: een man van brede kennis die hoge eisen stelde aan het wonderschone metier dat hij beoefende, een aangename man in de omgang wiens sonore stemgeluid een behaaglijk vertrouwen inboezemde, en een intellectueel die zich eraan ergerde dat het debat in Nederland niet langs inhoudelijke maar langs sociale scheidslijnen liep. Je moet daarin immers vooral laten zien dat je bij het goede kamp hoort, het kamp van de 'enig mogelijke moraal en de enige behoorlijke emoties'. Als eigenzinnige vrijdenker geloofde Schoo daarentegen in de botsing van ideeën die tot scherpere inzichten leidt.

Hem is na zijn dood veel lof toegezwaard, door Marc Chavannes in de *NRC*, door Martin Sommer en Remco Meijer in *de Volkskrant*. Maar in alle stukken die sinds vorige week over Schoo zijn verschenen, ontbreekt een markering van Schoo's eigen positie, of beter: een onverhulde vaststelling van de moeite die Schoo had om zijn eigen positie in te nemen.

Zelf behoorde ik niet tot Schoo's intimi, maar in de afgelopen jaren hebben onze wegen zich geregeld gekruist. Schoo sprak (samen met Paul Cliteur en Mat Herben) bij de eerste bijeenkomst die de Edmund Burke Stichting belegde, en daarna hadden we enkele keren zitting in fora bij boekpresentaties, zoals

Zwak voor Nederland van Dick Pels en de dissertatie van Hans Wansink over Pim Fortuyn. We lunchten zo af en toe in het Haagse Dudok, waarbij hij uitgesproken was in zijn opvattingen. En toen ik in april 2006 in Middelburg de Rooseveltlezing had gegeven, met bespiegelingen over het Amerikaanse neo-conservatisme en de kansen op succes voor een vergelijkbare beweging in Nederland, stuurde ik HJ de tekst toe. Ik was benieuwd wat hij ervan vond, vooral ook omdat ik in die tekst een groepje sociaal-democraten had gedefinieerd die door ‘de feiten van de harde werkelijkheid’ en de publicaties over de grenzen van *social engineering* van de Britse psychiater Theodore Dalrymple, zich hadden ontwikkeld tot denkers die we in meerdere of mindere mate als Nederlandse ‘*neocons*’ konden typeren. Ik noemde Leon de Winter en Paul Scheffer, Jos de Beus, Hans Achterhuis en Afshin Ellian, Hans Wansink en Hendrik Jan Schoo.

In een uitvoerige e-mail van 6 mei 2006 schreef Schoo onder andere het volgende:

‘Het is merkwaardig om mezelf opgenomen te zien in een “eregalerij” van Nederlandse *neocons*. Komt natuurlijk doordat ik liever ongrijpbaar en niet etiketteerbaar blijf, maar *on balance* denk ik dat het terecht is. Pleitte al in 1995 voor een georganiseerd conservatisme in Nederland, de *missing link* in ons politieke spectrum (“Nieuw Duits conservatisme”; staat ook in *De verwarde natie*) en nam in 2000 als het ware een voorshot op Dalrymple met een – kort – pleidooi tegen cultuur- en waardenrelativisme teneinde de emancipatie weer op te kunnen pakken. Heb me al sinds m’n verre Amerikaanse jaren verwant gevoeld met mensen als Moynihan, Glazer, Podhoretz (die je niet noemt), de oude Kristol, Buckley (die je ook niet noemt). Later kwam Himmelfarb daarbij, eerst de “psychohistorica”, daarna vooral de auteur van *The demoralization of society*. En Lasch is natuurlijk een aanmerkelijke invloed geweest; hij wordt nooit als *neocon* gezien, maar in veel opzichten is hij dat wel.

Ken je zijn prachtige *The true and only heaven: Progress and its critics?* Helaas ben ik in Chicago nooit in contact gekomen met enige neoconservatieve denker, hoewel ik bij wijze van spreken op hun stoep woonde.'

Schoo, zoveel wordt uit deze e-mail wel duidelijk, kende zijn klassiekers en leed niet aan de onthutsende onwetendheid die in Nederland rond dit onderwerp domineert. Hij wist dat het neoconservatisme in de Verenigde Staten een in de jaren dertig ontstane beweging was van ex-trotskisten die zich onderscheidden als patriottische anti-communisten en later als critici van sociale projecten die wel goed waren bedoeld maar het tegenovergestelde effect hadden van wat zij beoogden: door overheidssteun bleven vele minderheden hangen in de achterstand waar zij uit gehaald moesten worden. (Pas in de jaren negentig is de agenda van de neoconservatieven versmald tot de buitenlandse politiek, en dat is het enige wat men in Nederland nu van hen weet.)

Schoo vond (zoals eerder Johan Huizinga) dat het ontbreken van een vergelijkbare politieke beweging in Nederland een gemis was, maar begreep ook dat het nog jaren zou duren voor zoiets in Nederland wortel zou kunnen schieten. Maar een 'conservatieve omroep annex denktank annex tijdschrift annex website in één... lijkt me nog altijd een goed idee, temeer daar er tegenwoordig volgens marketeers (Motivaction) zoiets als een conservatieve burgerij bestaat. Die worden mediawijs door niemand bediend (Letter & Geest niet te na gesproken).'

Wie overigens de verwijzing naar het artikel over 'Nieuw Duits conservatisme' volgt en dat artikel uit februari 1995 weer eens leest, denkt aanvankelijk dat Schoo zich moet hebben vergist, en dat hij dat pleidooi voor 'georganiseerd conservatisme in Nederland' ergens anders heeft gehouden. Maar als je het nog eens welwillend leest, kun je het erin lezen, als je wilt. Schoo wilde dat 'georganiseerde conservatisme' blijkbaar wel, maar het kostte hem moeite zich daar duidelijk over uit te spreken.

Schoo was iemand die van zichzelf wist dat hij *on balance* een neoconservatief was (in de Amerikaanse betekenis van het woord dus), maar zich nooit publiekelijk als zodanig heeft geafficheerd. Dat kan te maken hebben gehad met zijn wens 'ongrijpbaar en niet etiketteerbaar' te blijven, maar dat verlangen kan op zijn beurt voortkomen uit de druk van de sociale omgeving, voor wie deze denkrichting taboe was.

86

Het is opvallend dat Schoo in zijn tijd bij *Elsevier* niet alleen Pim Fortuyn als columnist actief begeleidde, maar in de tweede helft van de jaren negentig ook zelf stukken schreef – lang voor Paul Scheffer dus – waarin hij zich verzette tegen immigratie als 'cultureel experiment' en tegen 'de nieuwe heilsleer van het multiculturalisme'. Die heilsleer was volgens Schoo een symptoom van de crisis in de Nederlandse politiek die met de ontzuiling was ingezet. Hij voorzag een uitholling van de democratie doordat zelfbenoemde elites de ruimte in bezit namen die een gebrekkige vertegenwoordiging had geschapen.

Tegelijkertijd hield Schoo gepassioneerde betogen over 'nut en noodzaak van een Nederlandse identiteit'. Hij uitte zijn twijfels over de inschikkelijkheid van de islam; de boeken van V.S. Naipaul hadden hem geleerd dat de islam 'uit zijn aard niet in staat is een minderheidsstatus en daarmee wereldlijke autoriteit te accepteren'. En hij probeerde zijn sociaal-democratische broeders aan de oude, rode droom van de volksverheffing te herinneren. Dat ideaal kan niet terugkeren zolang het waardenrelativisme omarmd blijft, zo wist Schoo. Een eigentijdse vertolking van dit ideaal vond hij – als kenner van het Amerikaanse intellectuele leven – in de artikelen die Theodore Dalrymple publiceerde in de *City Journal*, het huisorgaan van het (neoconservatieve) Manhattan Institute in New York. Maar die stukken bood hij niet aan *Elsevier*, *de Volkskrant* of *Vrij Nederland* aan (de bladen waaraan hij achtereenvolgens was verbonden), maar aan Letter & Geest.

Zijn standpunten werden hem door links Nederland niet in

dank afgenomen. Exemplarisch is de reactie van Paul Kalma, nu Tweede Kamerlid voor de PvdA maar toen directeur van het wetenschappelijk bureau van die partij, die Schoo er in maart 2000 van betichtte dat hij als ‘ontketende kaaskop’ op een geniepige wijze de weg naar rechts-extremisme had bereid. Schoo verdedigde zich in *Buitenhof* (en later met de publicatie van zijn *Elsevier*-stukken in het boek *De verwarde natie*). Paul Kalma zei in die uitzending: ‘Kijk uit – ik spreek u aan op uw individuele verantwoordelijkheid als journalist – welke taal u gebruikt’. Schoo antwoordde met een zin die nog altijd dienst kan doen om de Sjoerd de Jong-klachten over de toon van het debat te pareren: ‘U wilt niet over de feiten praten. U wilt een soort stijlrecensie geven. Sorry, dat vind ik niet voldoende serieus voor een debat.’

87

(Dit geschil met de PvdA leeft overigens nog breed. ‘Ik stem nu VVD, maar eigenlijk ben ik een van die PvdA’ers die ontevreden is over de sociaal-democratie,’ zei Afshin Ellian in het *Algemeen Dagblad* van 7 september.)

Jan Blokker, het toenmalige geweten van *de Volkskrant*, sprak in december 2004, in een interview met *Vrij Nederland*, de vrees uit dat ‘mijn eigen *Volkskrant*’ ‘het spoor van Hendrik Jan Schoo’ zou volgen en ‘op de boot van Ellian en Wilders’ zou stappen. ‘Schoo is Leon de Winter, Joost Zwagerman en Afshin Ellian bij elkáár.’

Wie met deze kennis in zijn achterhoofd de herdenkingsartikelen van de afgelopen dagen nog eens herleest, kan niet anders dan vermoeden dat er een zekere tragiek in de loopbaan van Schoo schuilgaat. Zijn bijdragen in *Elsevier* werden nauwelijks serieus genomen omdat hij in het verkeerde blad schreef. De aanval op hem werd geopend toen hij zich in 1999 bij ‘het goede kamp’ van *de Volkskrant* vervoegde. Maar daar stuitte hij, in de woorden van Martin Sommer, op een krant die ‘degelijk gegrondvest bleek in evenwichtskunstenarij tussen stromingen ter redactie, journalistieke stijlen en een gecompliceerde ver-

houding met de lezende achterban'. Met deze poging tot hogere kremlinologie overtreft Sommer zijn leermeester Schoo in de gave der verhulling. Schoo zelf had nog eenvoudig vastgesteld dat de pluriformiteit van de dominante Nederlandse media uit niet meer bestond dan de keuze tussen progressief en progressief.

88

Misschien dat in deze ene zin van Martin Sommer de tragiek in het leven van Schoo wordt aangeraakt. Deze zin tekent *de Volkskrant* in zijn onvrijheid en verstarring – typeringen die exemplarisch zijn geworden voor 'de progressieve beweging'. En Schoo wist: niets is zo ouderwets geworden als 'de progressieve beweging'. Deze beweging is niet in staat geweest haar verwantschap te zien met het neoconservatisme, met zijn vitale ideeën over volksverheffing en vooruitgang. En voor degenen die niet op het rechte pad bleven, lagen de woorden klaar. Schoo werd door zijn omgeving gewantrouwd als een 'rechtse kracht-patser' en 'wegbereider van rechts-extremisme'.

Sommer, Meijer en Chavannes prijzen Schoo als (in de woorden van Sommer) 'de scherpste, de breedste en tegelijk de meest evenwichtige en faire politiek commentator van Nederland'. Die lof is hem van harte gegund. Maar bij zijn politieke commentaren op de 'erepositie', rechtsonder in de zaterdagkrant, kreeg je ook vaak de indruk dat hij ergens tegenaan duwde, maar er ook voor leek terug te schrikken om even door te duwen. De neoconservatief vluchtte dan wel eens weg in zinnen die onnavolgbaar gingen kronkelen, waarbij hij zijn woorden van een woud van aanhalingstekens voorzag. Het was een man die moest overleven in de omgeving van die ene zin.

Flip Vuijsje
**EEN BIJZONDERE
HOOFDREDACTEUR**

Toen ik begin jaren tachtig hoofdredacteur werd van *Intermediar*, kende dit weekblad een zusteruitgave die een ereplaats verdient in de Nederlandse tijdschriftgeschiedenis.

Intermediar hanteerde ook toen al een maximumleeftijd, van 45 jaar, waarboven je het blad niet meer kreeg, te oud als je immers werd geacht om nog interessant te zijn voor personeelsadverteerders. Maar tegelijkertijd besepte uitgever VNU Business Publications (nu VNU Media) dat diezelfde doelgroep van hoogopgeleide, op de top van hun loopbaan opererende 45-plussers reuze aantrekkelijk was voor die andere grote adverteerderscategorie: de aanbieders van al die zaken die het privéleven van deze groep mensen konden helpen veraangenamen. De betere lifestyle-adverteerders dus, zoals voor dure whisky, dure cognac, dure auto's, dure reizen, dure meubels – dure alles.

Vandaar het bestaan van dat toenmalige zusterblad, dat elf keer per jaar verscheen, eerst nog *Intermediar Magazine* heette, maar al gauw werd omgedoopt tot *Intermagazine*. Ook voordat Hendrik Jan Schoo, die vorige week dinsdag 61 jaar oud door hartproblemen overleed, in 1984 hoofdredacteur van *Intermagazine* werd, was dit al een leuk en voor Nederland bijzonder blad. Maar wat Schoo er vervolgens van maakte, was nóg bijzonderder.

Wat maakte *Intermagazine* zo speciaal? Vooral twee dingen, denk ik. Ten eerste de vorm waarin het werd gemaakt en gepre-

senteerd, die wel is vergeleken met die van het legendarische weekblad *The New Yorker*: perfect verzorgde teksten, soms behoorlijk lang, maar áltijd levendig en leesbaar, en geschreven door zeer talentvolle auteurs. Maar daarnaast was er natuurlijk ook de inhoud, en die was nog een stuk beter dan die van die veelgeroemde *New Yorker*. Dat laatste was, en is, inhoudelijk gezien een links, politiek correct clubblad voor ijdele intellectuelen. Maar *Intermagazine* was juist helemaal niet politiek correct, maar gewoon modern en onbevangen; richtte zich niet op intellectuelen maar op mensen die midden in de samenleving stonden; en doorbrak wat in die tijd nog een taboe was, namelijk in een blad dat zich als kwaliteitsblad wilde profileren, vrijuit te schrijven over zakelijke en financiële onderwerpen – iets waarvoor de journalistieke concurrentie van toen hooghartig de neus ophaalde.

Dit was allemaal de verdienste van één man, die in de jaren negentig opnieuw veel succes zou oogsten als hoofdredacteur van *Elsevier*, dat hij van een ingeslapen blad voor bejaard-conservatief Nederland omvormde tot een agendazettend en dynamisch tijdschrift, met een oplage waar andere opinieweekbladen alleen maar van kunnen dromen.

Na Schoo's vertrek, in 1990, bij *Intermagazine*, heeft dat zusterblad van *Intermediair* niet lang meer voortbestaan. Het probleem zat hem in de advertentiemarkt, waar het blad nooit goed voet aan de grond had weten te krijgen. Voor tijdschriften is dit een vertrouwd probleem, dat meestal wordt geweten aan de kortzichtigheid van adverteerders en mediabureaus. Meestal snijden die verwijten geen hout, en zit het probleem gewoon in de te lage kwaliteit van het klagende blad in kwestie. Maar heel af en toe is er een uitzondering op die regel. En een van die uitzonderingen was het *Intermagazine* van Hendrik Jan Schoo.

Jeroen Vullings

IN GEVECHT MET DE ONVERSCHILLIGHEID

91

Toen ik in 2003 aantrad als nieuwbakken voorzitter van de Ondernemingsraad van Weekbladers Tijdschriften Cultuurgroep, werd ik door de ambtelijk secretaris zorgvuldig voorbereid op een ingrijpende gebeurtenis die weldra moest plaatsvinden: de kennismaking met de directeur-uitgever. Met hem zou ik een aantal jaren vertrouwelijke gesprekken voeren ter voorbereiding van de periodieke vergaderingen. Het zou een formeel traject worden, zei hij.

Gelukkig was dat buiten Hendrik Jan Schoo gerekend, die het aftasten, evenals elke andere formaliteit, oversloeg – wie je leest, ken je immers al – en bulderde: ‘Ik begrijp dat je dit voor *Vrij Nederland* doet, maar da’s toch niks voor jou, die cijfertjes?’ Dat had hij niet alleen scherp gezien. Ook, besepte ik later, had hij het over zichzelf.

Vrij Nederland las hij vanaf zijn zestiende en dat blad – niet de redacteuren – heeft hij altijd een warm hart toegedragen. Na een loopbaan als leraar op een zwarte school in Chicago, en als hoofdredacteur van achtereenvolgens *Psychologie*, *Intermagazine*, *Elsevier* en adjunct-hoofdredacteur van *de Volkskrant*, bracht deze functie, waarvoor hij zich met ‘cijfertjes’ moest bezighouden, hem het dichtst bij VN. Commercieel deed hij zijn werk goed. Toen hij in 2005 de Weekbladers verliet, werd er op zijn terrein winst geboekt.

Het eerste dat opviel na zijn vertrek: de gangen waren opeens zo stil. Verdwenen was de sonore stem, die je van ver hoorde, en

ook het geschreeuw – van enthousiasme of verontwaardiging. Gesprekken met HJ – zoals hij achter zijn rug werd genoemd – kwamen, als je niet uitkeek, neer op eenrichtingsverkeer. Zijn monologen, waarin hij zich vaak bediende van verscheidene moderne talen – allemaal dooreen – waren roemrucht. Eenmaal aan het woord, was hij vrijwel niet tot luisteren naar anderen te bewegen. Overigens was wát hij zei maar al te zinnig. Lastig was wel weer dat naarmate hij langer aan het woord was, de strekking steeds neerdrukkender werd. Na weer zo'n sombere bedrijfsprognose of morose marktanalyse, ter vergadering, leek de zon nooit meer te gaan schijnen.

Hendrik Jan Schoo had een polemische en retorische natuur. Misschien bood dat een verklaring voor het feit dat een gesprek met hem vaak de vorm aannam van een intellectueel dispuut, of – bij ondergeschikten – van een spontaan, uiterst eenzijdig functioneringsgesprek. Legendarisch werd het treffen, binnen zijn directeurskamer, met een doorgaans kalme en vredelievende documentalist. Niet alleen Schoo's volume zwol aan, zoals hoorbaar in de gangen en aanpalende vertrekken, ook ontstak hij zomaar, bevangen door vulkanische emotie, in Duits gebrul, dat curieus genoeg niet ordinair uitpakte, maar hem juist nog meer tekende als een chique bullebak.

Evenveel verhalen deden en doen de ronde over zijn extreme zuinigheid en bezuinigingsdrang, zowel bij *Elsevier* als binnen de Weekbladpers. Geld, in de zin van uitgavenposten, declaraties of investeringen ten gunste van mensen, leverde pure conflictstof op. Nooit iemand zo woedend en vreugdeloos een broodje kaas zien verorberen als toen ik hem voorbereidde op een toch alleszins gerechtvaardigd verzoek om geld.

Hij was, kortom, een man met een handleiding. Een dwarse persoonlijkheid met wiens hebbelikheden je wel rekening moest houden. Maar ook iemand die, in mijn ervaring, streed met open vizier en die de confrontatie verkoos boven manipulatie.

Dat deed hij ook als journalist en opiniemaker. Van 1993

tot 2000, toen hij hoofdredacteur van *Elsevier* was, kon je zijn belangstelling er bijna als ‘campagnepunten’ in zien opduiken. Zo vroeg hij aandacht voor het falende immigratiebeleid van diverse kabinetten, plaatste hij vraagtekens bij de wenselijkheid van ‘gezinshereniging’, stuurde hij een jonge redacteur op pad om de vaste notaristarieven te grazen te nemen en gaf hij Pim Fortuyn als columnist een podium. Daarvoor werd hij nogal eens verketterd, helemaal toen hij in *de Volkskrant* ging publiceren.

Na zijn vertrek bij de Weekbladpers wijdde hij zich aan het schrijven: van zijn column op de opiniepagina van *de Volkskrant*, van essays en gedegen boekrecensies – van non-fictie uiteraard. Ik las hem trouw. Regelmatig knipte ik zijn stukken uit, om ze nog eens te lezen en ervan te leren. De ouderwetse sociaal-democraat Schoo was niet alleen een groot kenner van de Nederlandse parlementaire en politieke geschiedenis, hij had vooral een fenomenaal geheugen. Tezamen met zijn hang naar een serieus debat over ongemakkelijke kwesties, zijn analytisch vermogen, zijn afkeer van betutteling door ‘gelijkheidsapostels’, zijn gebrek aan intellectuele gemakzucht, zijn politiek inzicht, zijn eruditie en zijn scherpe stellingname, maakte die geheugenkunst zijn column meer dan lezenswaard.

In zijn laatste columns werd hij persoonlijker. Zijn vorige hartaanval, nog in de *Elsevier*-tijd, getrotseerd, maar nu moest hij weer voor zijn hart het ziekenhuis in. Een recente column ging zelfs helemaal over het ziekenhuis, al koppelde hij daar – typerend – een theoretie aan over bureaucratie in Nederland. Begin augustus lichtte hij de lezer nog per postscriptum in: ‘Deze week ben ik nog niet onder het mes gegaan. De komende tijd doe ik er noodgedwongen echt het zwijgen toe.’ We kennen het slot van het verhaal. Hij stierf, te jong, 61 jaar oud – toch nog onverwacht. Door complicaties na de operatie.

Even onverwacht was onze laatste ontmoeting. Ik at met een gezelschap in een hoofdstedelijk restaurant en bij de nazit schoof hij opeens aan. Vrolijk, geanimeerd, *outspoken*. Met dat

feilloze geheugen op scherp. Of ik niet wist dat Harry Mulisch in de jaren zestig een pro-Israëliisch stuk had geschreven, waarin hij zich vrolijk maakte over Arabieren.

Nee, waar dan?

In *Vrij Nederland*, je eigen blad!

Daar moest hij zelf wel weer om lachen.

Vlak voor hij onder meer vanwege persoonlijke verwickelingen de Weekbladpers zou verlaten, liep ik bij hem binnen, want er stond nog een vergadering op de rol. Die zou zonder hem moeten plaatsvinden, zei hij direct. Waar hij zich aan ergerde, vertelde hij toen, waren 'de praatjes' die nu over zijn persoonlijke leven de ronde deden. Ik zei dat je op zoiets slechts kunt reageren met: *et alors?* Hij vertaalde dat met: *na und?* Toch was dat geen antwoord voor hem: als hij iets bestreden heeft in zijn indrukwekkende loopbaan als journalist, was het onverschilligheid. Alleen al daarom is zijn overlijden een groot verlies.

SCHOO AAN HET WOORD

Hugo Camps interviewt H.J. Schoo
**‘IN SOMMIGE OPZICHTEN
BEN IK REDELIJK RADICAAL’**

97

Vragen verbreken de boeien waaraan een mens gekluisterd zit. Niet alle boeien zijn gewillig. Bij de vraag of hij nou een beschavingsoptimist is, blijven de ketens rammelen. ‘Tja, eh, ik ben het wel, maar je wanhoopt dikwijls. Ik ben een beetje als Vargas Llosa, die ooit vanuit een geweldig optimisme presidentskandidaat in Peru is geweest. In het besef dat er een recept voor welvaart is. Een vrije maar goed geordende markt onder de tucht van de overheid, een verlichte democratie met grote vrijheid voor debat en wetenschap, het kan bestaan. Wat je doet wanhopen, is de eeuwige terugkeer van het obscurantisme. De kwakzalver in het ziekenfonds, dat vind ik een affront. De zichzelf en de anderen bedottende mens, tegen beter weten in – vreselijk. Die onnozelheid, het bedrog dat courantheid weet te verwerven in de audiovisuele media vind ik weerzinwekkend. De frauderende mens barricadeert het vooruitgangsgeloof. In die aanblik denk ik: de hele geschiedenis van de twintigste eeuw is een postscriptum bij de Verlichting.’

Zo heb ik hem tien jaar gekend: een man met een radicaal gemoed, wars van elk excuusfetisjisme, strak in woord en daad, meer *grand commis d'état* dan broodschrijver, een genadeloze sloper van zijn eigen romantische ziel. H.J. Schoo: kort van naam, eindeloos in het verweer tegen populisme en opportunisten, tegen intellectuele luiheid en gemakzucht.

En bij momenten weemoedig: ‘We geloven nog steeds in ons individualisme, maar we zijn ontzettend groepsgeoriënteerd

geworden. Het is een van de vele paradoxen in Nederland. Consensus staat voorop. We willen de boot niet laten schommelen en we willen aardig gevonden worden. We kunnen dus geen mensen meer uit een stuk zijn. De mens uit een stuk is natuurlijk een wat ouderwets verschijnsel. Ik heb iets ouderwets, ja. Ik voel me soms een tikje onaangepast in de postmoderne maatschappij.'

Staccato: 'Hoe is het mogelijk dat honderdduizenden elkaar dezelfde geloofjes naprevelen? Er vindt in dit land een permanente sociale *finetuning* plaats. Wat is het vigerende standpunt? Daar gaat het om. Links was indertijd voor bevolkingsbeperking, neomalthusiaans. Dat standpunt is zonder enig debat verlaten. Iedereen die nu links is, bazuïnt het tegendeel rond. Het debat in Nederland wordt niet intellectueel gevoerd, het wordt sociaal gevoerd. Dat is mijn onderwerp.'

De scheidende hoofdredacteur van *Elsevier* is een dialecticus *pur sang*. Zelf is hij ontzuïld opgegroeid: derde generatie niks. 'Als iedereen ontzuïld is, wordt het erg schraal. Wanneer is het interessant om vrijdenker te zijn? Als anderen naar de kerk gaan. Zonder weerstand is het niet zo'n aantrekkelijk perspectief. Je positie bestaat bij de gratie van het tegendeel. Het probleem van Nederland is de zwakte van de maatschappelijk-politieke contrastwerking. Het verschil met de ander. Waar zijn de rivaliteiten? Zonder tegenbeelden wordt het serieuze maatschappelijke debat erg moeilijk.'

Nederland slaapt?

'Nee, het is meer een middagdutje. Er zitten specifieke kanten aan het einde van de verzuiling. De snelheid waarmee de zittende macht zichzelf vernieuwde – ook om aan de macht te blijven natuurlijk – heeft zich tot op zekere hoogte in de gehele westerse wereld voorgedaan. Maar nergens zo systematisch en ingrijpend als in Nederland. Het conservatisme bestaat nog overal in Europa, ook in de landen waar links aan het bewind is. In Nederland is het uit het politieke spectrum verdwenen.'

De volksaard voldoet niet als verklarend gegeven. 'Het lijkt een beetje op revanche. Conservatisme wordt alleen met

benardheid geassocieerd, met kerk en spuitjes en burgermannengedoe. Hoewel we allemaal burgers zijn en zelfs intens burgerlijke burgers willen we toch afgeven op het burgerdom. Dat hebben we van de bohème afgekeken die verheven werd tot de status van maatschappelijke avant-garde. Dat nep-bohèmeschap is gedemocratiseerd. Het is iets wat de massa zich heeft eigen gemaakt, nu dan met oorringetjes en een stickie. De maatschappelijke verliefdheid op de bohème lijkt onomkeerbaar.'

De jaren zestig *und kein Ende*.

'Zoals de twintigste eeuw de negentiende eeuw als contrast nodig had, zo hadden de jaren zestig het schrikbeeld van de jaren vijftig nodig. Een onderdeel van de ideologie van de jaren zestig is dat de jaren vijftig niet deugden. Dat ze zwart waren als de nacht. Het verklaart die hele krachtige amputatie van een bepaald levensgevoel uit de jaren vijftig. Terwijl het juist in veel opzichten spannende jaren zijn geweest. Het waren de jaren dat de grote Nederlandse concerns aan hun expansie begonnen. Dat Nederland meer en meer geworteld raakte in een grotere wereld. Wonderlijk toch hoe die jaren gereduceerd werden tot vervelend jeugdsentiment: natte haartjes op de fiets.'

In de commentaren van Hendrik Jan Schoo in *Elsevier* kreeg de conservatieve stroming een stem. *Pour le besoin de la cause*, zegt hij. 'Ik ben het zelf maar heel ten dele. In sommige opzichten ben ik redelijk radicaal. Misschien komt dat uit een conservatieve gezindheid voort.'

'We hebben de moderniteit verlaten. Nederland is een postmodern land geworden. We hebben een gedempte, geleide democratie. Ik heb met genoeg gelezen dat Bram Peper vaststelt dat Nederlandse politici niet naar hun kiezers luisteren. Zo is het maar net. De binding van politici met het electoraat is buitengewoon zwak. Ik ben niet zo erg gekant tegen bepaalde vormen van cliëntelisme. Een regionale binding van politici lijkt me nuttig, zo niet noodzakelijk. Ik ben voor een veel radicalere democratie en dat is niet per definitie een onderdeel van het conservatieve gedachtengoed.'

In een radicale democratie is er eigenlijk geen plaats voor de monarchie. ‘Ik ben meer en meer de republikeinse beginselen toegedaan. Los van de personen zie ik de monarchie toch als de bekroning van een grotendeels ondemocratisch systeem. Het is onthutsend dat de Nederlandse Grondwet niet de volkssoevereiniteit kent. De soevereiniteit berust bij de vorst. Het lijkt een finesse, maar het is bepaald niet betekenisloos.’

De volksvertegenwoordiging is al evenmin het spiegelbeeld van de natie. ‘Het is aantoonbaar dat Nederlandse volksvertegenwoordigers er totaal andere denkbeelden op na houden dan degenen die ze vertegenwoordigen. Het parlement denkt linkser dan het electoraat. Politici letten veel meer op elkaar dan dat ze oor hebben voor wat er in den lande leeft.’

Idem dito voor journalisten? ‘Er is veel aan te merken op de journalistiek. Alleen, wat er maatschappelijk-politiek niet meer is, is moeilijk via de journalistiek te herstellen. Als de gevarieerdheid van meningsuitingen wegvalt, wordt het lastig voor de journalistiek om zichzelf bij de haren uit het moeras te trekken. Er is een vanzelfsprekend “linksisme” geslopen in politiek Nederland en dat hangt samen met de professionalisering. Je treft het in allerlei milieus aan waar de professionalisering wortel heeft geschoten. Het CDA meende van oudsher voor het eigen middenveld te moeten opkomen. Tot ze er achter kwamen dat hun middenveld intussen grondig geprofessionaliseerd was en derhalve autonoom geworden en voorzien van normen en waarden die de christen-democratie vreemd zijn.’

De journalist H.J. Schoo danst niet mee rond de vuren die de mythe van de journalistiek moeten bewaken. ‘Ik heb niet de illusie dat ons schrijven de wereld kan veranderen. Terwijl we die wel zouden moeten hebben. De journalistiek heeft een gezagsprobleem. Men speelt altijd leentjebuurt. Mijn ideaalbeeld is dat de journalistiek zich manifesteert als een soort van contra-expertise die op eigen gezag berust, het niet aan andere machten ontleent en zich er zeker niet mee identificeert.’

Het ontgaat hem niet dat de zelfbenoemde deskundigen op

zichzelf gloriëren alsof zij de vierde macht zijn. ‘Het is onthutsend hoe de journalistiek aan de leiband loopt van netwerken van expertise. Het asielvraagstuk, de WAO, sociale zekerheid, het drugsbeleid, de deskundigheid wordt geclaimd door mensen die daar de baas over zijn. Terwijl juist deze zaken te belangrijk zijn om ze aan deskundigen over te laten, die trouwens bijna altijd belanghebbend zijn geworden. Op een aantal terreinen zie je circuits ontstaan die geen tegenspraak dulden. En die zichzelf uitvergroten: de deskundigen hebben zich inmiddels tot televisiehoofden laten kronen. Het zegt ook iets over de luiheid van de journalistiek. Mijn laatste geloofje is dat ik blij geloven dat een scherp debat tot betere inzichten leidt.’

101

De journalistiek als een warme jas is hem te romantisch. ‘Terugblikkend vallen de dingen op hun plaats. Als ik het jongetje voor me zie uit wie de man is gegroeid, dan zie ik een jongetje dat op zijn knieën de krant las zodra-ie kon lezen. De wereld waarin ik opgroeide, verwees nog naar iets dat groter was dan de dorpskom. De benauwenis van het woonerf heb ik niet gekend. Ik had een geliefde tante die bij de KLM werkte. Zij was een trait d’union met de grotere wereld. Bij haar las ik *Elsevier*, de *Groene*. In de jaren dat ik in Amerika werkte en studeerde, kocht ik van mijn spaarzame centjes elke dag kranten en had ik abonnementen op allerlei tijdschriften.’

Vele jaren later is het jongetje uit wie de man groeide hoofdredacteur van het grootste opinieweekblad van Nederland. ‘Je gaat naar het werk en je zit op de tram alsof er niets aan de hand is, zonder speciaal gevoel. Een enkele keer was er wel het wonderlijke besef dat ik hoofdredacteur van *Elsevier* was. En aansluitend de verbazing dat het per saldo zo goed is gegaan. Deels is dat een soort van genade geweest. We zijn vrijwel al die jaren gegroeid in een krimpende markt. Als fysiek product is *Elsevier* aantrekkelijker geworden. Het ligt lekker in de palm van de hand, is transparant als een spoorboekje. We zijn allengs pertinenter geworden dan we waren. Het babbelzieke is sterk teruggedrongen. Daarnaast hebben we gewerkt aan een milde

herideologisering, heropiniëring. Mild zeg ik, want een titel als *Elsevier* moet je houden in de continuïteit van zijn oorsprong. Je moet niet zeggen dat je de verkeerde lezer hebt. De kunst is: bewegen in continuïteit, liefst met een zekere stekeligheid. En waar koekoek eenzang heerst, ben je al snel stekelig.’

Altijd als eerste ter redactie, maar in de salons van de natie was H.J. Schoo minder zichtbaar. Zou deze robuuste man plein-vrees kennen? ‘Ik heb bewust afstand genomen van diners en recepties. Ik moest wel met de trein kunnen reizen. Ik geef er ook te weinig om om gezien en bepoteld te worden. Ondanks mijn toewijding aan de publieke zaak heb ik altijd tegenzin gehad om een publieke figuur te worden. Ik ga liever ’s avonds naar huis en praat en lees. Ik ben te weinig sociabel, te weinig snob zo je wil.’

Zijn commentaren waren doorwrocht, scherper dan menig ander hoofdartikel. Amsterdamse bestuurders werden meedogenloos geranseld. Omdat het hart van deze Amsterdammer bloedde? ‘Amsterdam is mij te klein. Ik ben er geboren en gotten, maar het lukt mij niet het als mijn exclusieve plek te ervaren. Daarvoor vind ik de stad te geborneerd. Schijnbaar wijddopen, maar met een gesloten geest. Ook het lokaal chauvinisme is mij er te veel aan. Dat pocherige van Amsterdammers onder elkaar. Het exhibitionistische geëxperimenteer. De kleingeestigheid van Amsterdam is in alle opzichten benauwend. Amsterdam is alleen interessant als het een rol in Nederland en in Europa speelt, niet als enclave van aberraties en eigendunk.’

Een enkele keer schreef hij met fluweel, intiem bijna. Meestal over het Hollandse landschap. ‘Nederland als cultuurlandschap kan mij ontroeren. De twee-eenheid van stad en land gaat helaas verloren. Het landschap wordt geofferd aan de mammons van zichtlocaties, verkeer en natuurbouw. Het is een van de raadsels van Holland en Vlaanderen. Juist in de gebieden waar stedelijke culturen tot bloei zijn gekomen, verlaten mensen de stad als ze eenmaal rijk zijn geworden. De beschaving doet aan stadsverlating. Waar komt die afkeer van de steden vandaan?’

Het bericht kwam als een schok. H.J. Schoo verlaat *Elsevier* en wordt adjunct-hoofredacteur bij *de Volkskrant*. Zelfs intimi vreesden een vlag van zinsverbijstering. 'Ik vond dat het na bijna negen jaar mooi geweest was. Je reproduceert als hoofdredacteur altijd je eigen zwakheden. Er komt een moment dat je de dingen net een keer te veel gaat zeggen tegen de mensen met wie je werkt. En: in Arendo Joustra had ik een geschikte en terechte opvolger. Maar ik ben ook een tijd ziek geweest. Mijn ziekte heeft de dingen veranderd. Ik was bij *Elsevier* een beetje overbodig geworden.'

Doodernstig: 'Ik ben nu 54 en heb nog altijd het gevoel dat ik maar net ben begonnen. *De Volkskrant* is een mooie herstart. Voor hoofdredacteur Pieter Broertjes was het een waagstuk. Het is niet vanzelfsprekend dat de hoofdredacteur van *Elsevier* in de hoofdredactie van *de Volkskrant* wordt opgenomen. Anderzijds, mijn journalistieke credo past wel bij de krant: het zaad voor de tegenmacht is aanwezig.'

Hendrik Jan Schoo mag dan al een eeuwige zoeker en denker zijn, hij kan ook uitpakken met een Latijns torment. En: het hart kan breken voor schoonheid en broosheid. Als ik hem 's avonds door de stad zag lopen, dacht ik altijd: daar loopt een man alleen, inherent verweesd in de zware tred. Misschien wel een man met spijt? 'Schuld en schaamte ja, maar ik ben te sarrtriaans om spijt te voelen. Je bent er altijd zelf bij geweest. Al is ook dat de zoveelste overdrijving van je werkelijke autonomie. Spijt behoort bij de gedachte dat andere machten voor je hebben beslist.

'De verweesdheid die je waarneemt is er natuurlijk wel. Dat gaat nooit weg. We zijn allen Elckerlycs. Zo sociabel als we zijn, in laatste instantie is er de *solitude*. Maar dat zeg ik zonder spijt.'

H.J. Schoo

KAMER MET UITZICHT

28 juli 2007

105

Onverhoeds ben ik in het LUMC beland, het Leids Universitair Medisch Centrum. Vanuit de trein gezien ligt het er altijd wat desolaat bij, op een koopje neergezet, niet voor 'de mooi'.

Van binnen naar buiten kijkend, zoals ik nu doe, is het andere koek. Niet dat het gebouw plotseling aardig wordt – met de beste wil van de wereld niet. Wel zie je nu plotseling de onvermoede kleine pracht van een 'luchttuin'. Kijkgroen, want er is niemand te bekennen.

Het mooiste is het uitzicht. Ik kijk naar het zuidoosten. De vreugde van het uitzicht op de duinen heb ik nog te goed.

In de verte – nou ja – zie ik de skyline van Rotterdam, op armlengte ook die van Den Haag. Binnen de kortste keren ben je de *sidewalk superintendent*, zoals de Amerikanen het noemen, van de halve Randstad. Stoepopzichter, tevens beste stuurman aan de wal.

Hé, wat staat daar toch? Rijden de treinen trouwens wel op tijd, het boemeltje naar Den Haag Centraal en die snelle jongen naar Hollands Spoor? De Thalys zoekt arrogant voorbij; hij verwaardigt zich niet om in het 'onbeduidende' Leiden te stoppen.

Gisterochtend en -avond waren er nog gierzwaluwen aan de hemel: onhoorbaar, want geen enkel geluid van buiten dringt in mijn kamertje door. Ook de treinen passeren in de 'stilte' die

wordt bezet door het gezoem van de luchtbehandelingsinstallatie. Iemand liet het ventilatierooster afplakken om verlost te zijn van een ijzige luchtstroom. Wil ik iets veranderen? Het papier weg, waardoor het misschien stiller wordt?

Ik heb besloten alles te nemen zoals het is. Radio 1 stoort, zodat ik verstoken ben van radionieuws. Moet ik op de bel drukken en vragen of er iets aan te doen is? Een ander toestel, repareren?

Ach nee, het nieuws bestaat toch maar uit die al het andere overwoekerende Tour de France. Maar belangrijker is dat je iets vraagt dat dit type organisatie, hoe voortreffelijk ook, niet goed aankan.

Eergisteren vulde ik maaltijdbriefjes in: ontbijt, een broodmaaltijd, avondeten. Keurig allemaal. En vegetarisch, en multiple choice: bouwstenen waarmee je je eigen diner samenstelt. Maar gisteren kwam ik erachter dat wat ik toen aankruiste, pas voor vandaag is bestemd. Eerder lukt kennelijk niet.

Is de keuken soms geoutsourcet, misschien wel naar Noord-Duitsland? Zulke dingen gebeuren. Hoe dan ook, het avondeten is uitstekend. Daarom wil ik graag geloven dat het LUMC gewoon nog een goede instellingskeuken heeft.

Mobieltjes, het stond in de krant, zijn steeds vaker toegestaan in ziekenhuizen. Het argument voor een verbod was altijd dat ze konden interfereren met gevoelige medische apparatuur. Dat blijkt niet langer geldig, als het dat ooit al was. Toch zijn mobieltjes hier verboden. Men wil al dat gebel, overal en altijd, gewoon niet. Maar er worden oogjes dicht geknepen, tot ergernis van de preciezen.

Iedereen is heel lief en zorgzaam. Toch valt op dat de puntjes soms pinnig op de i gaan. De tijdstippen waarop je al tien jaar je medicijnen inneemt, deugen opeens niet – al zegt een ander weer: lekker zo laten. Geen kruisjes gebruiken op de maaltijdformulieren, het moeten streepjes zijn!

Voor wie bestaat dit soort 'bureaucratie' eigenlijk? Is het om de passant, de buitenstaander, zijn positie in te wrijven en mo-

res te leren? Zo'n initiatierite speelt vast een rol, een inburgeringscursus waarin 'gelijkheid' vooropstaat. Gelijke monniken, gelijke kappen, is tenslotte de wapenspreuk van de Nederlandse gezondheidszorg. Niemand beeldt zich hier iets in.

De kleine 'bureaucratische' preoccupaties hebben ook met gelijkheid te maken, althans met de geringe machtsverschillen tussen de meeste werkenden in de gezondheidszorg. Waar geringe machtsverschillen zijn, is regelzucht – niemand op de werkvloer kan immers zijn zin doordrijven en dingen simpelweg naar zijn hand zetten. Regels bloeien in een egalitaire omgeving.

Alleen iemand met een uitzonderlijk hoge status – eigenlijk anathema in een republiek van gelijken – kan daar doorheen breken. In het academisch ziekenhuis is dat de professor. Met het toverstafje van zijn aanzien bedingt hij uitzonderingen en overwint hij bureaucratie obstakels. De professor is er niet, kreeg ik te horen toen ik mij hier woensdag meldde. Dat bleek reuze mee te vallen. Vanaf zijn verschijning openden zich zeeën en liepen we over water. In een 'ideaal' systeem hoort zulks niet, personen die alle verschil van de wereld maken. Maar geen systeem is ideaal, en dan is dat statusverschil een heel nuttige hefboom.

De liefde tot de bureaucratie is niemand aangeboren. Eerder denken we van meet af aan dat we zo bijzonder zijn dat voor ons een uitzondering moet gelden. De bureaucratie is voor de anderen, de 'goede koning' voor ons. Maar bureaucratie moet, ze is het uitvoerend comité van rechtsstaat en verdelende rechtvaardigheid. Schaf haar af, voer 'maatwerk' in en je krijgt willekeur, het recht van de sterkste.

Een paar uurtjes, hooguit, dacht ik hier te zijn. Als het tegenzit, worden het wel vier weken. Ik ben dus 'met ziek', zoals Jan Cremer dat treffend heeft genoemd.

Vanuit mijn kraaiennestje hou ik alles voor u in de gaten. Gierzwaluwen heb ik vandaag, vrijdag, niet meer gezien. Misschien zijn ze wel weer weg, hun seizoen loopt af.

Ik zal morgen opnieuw kijken. Horen doe ik ze dit jaar in elk geval niet meer.

H.J. Schoo

DE RISICO'S VAN CAMPAGNEPOLITIEK

4 augustus 2007

109

Wat hebben de 'affaire-Koenders' en de perikelen binnen de SP met elkaar te maken? Op het eerste gezicht weinig tot niets, maar bij nader inzien gaan beide zaken over de voors en tegens van een verdere professionalisering van het politieke ambacht. Eerst de PvdA'er Bert Koenders, minister voor Ontwikkelingssamenwerking. Plotseling ligt hij onder vuur wegens een potsierlijke manifestatie, het 'Akkoord van Schokland', die hij alweer een maand geleden liet beleggen. Om dat evenement op te tuigen, huurde hij het 'bevriende' bureau BKB in, zonder zich te storen aan de plicht tot openbare aanbesteding – zogenaamd wegens tijdgebrek. In werkelijkheid waarschijnlijk eerder omdat Koenders een inhoudelijke voorkeur voor BKB had. Rel geboren.

Inmiddels is duidelijk dat dit soort onregelmatigheden niet is voorbehouden aan de PvdA. Ook de onkreukbare Christen-Unie-minister Rouvoet heeft tegen de aanbestedingsregels gezondigd. Sterker nog, het hele kabinet staat onder verdenking het daarmee niet zo nauw te hebben genomen. Hoe ging het immers toe bij de 100-dagencampagne en de pontificale afsluiting daarvan op het gazon van het Catshuis?

Wat de openbare middelen betreft, zijn dit natuurlijk affaires van bijna niks: hoogstens enkele tonnen gemeenschapsgeld over de balk gegooid. Dat mag niet, nooit, en is heus 'een groot

schandaal'. Maar eerlijk is eerlijk, het zinkt in het niet bij het type overheidsfalen waarover de Rekenkamer met dreunende regelmaat rapporteert. Onlangs nog het Walvis-fiasco, waarmee ettelijke honderden miljoenen euro's zijn gemoeid.

Hun financiële nietigheid maakt de affaires – affaires? – er niet minder instructief om. Zij illustreren de agressieve wijze van politiek bedrijven van Balkenende IV, met inzet van alle denkbare pr-middelen. Doel: het beheersen van de beeldvorming. Deze aanpak getuigt niet zonder meer van politiek cynisme. Hij wortelt ook in de oprechte overtuiging dat een politicus, om gehoord en erkend te worden, de lof van zijn eigen voortreffelijkheid moet zingen. Als hij het niet doet, doet niemand het. Zorg dus voor pseudo-gebeurtenissen als 'Schokland' om aandacht te genereren. Uit deze personalisering, evenementisering en mediatisering komt de politiek voort van het permanent campagnevoeren van Balkenende IV.

Dat juist Koenders en Rouvoet vooroplopen, heeft er misschien ook mee te maken dat beiden een enigszins benarde ministeriële status genieten. De een als puissant rijke commensaal op Buitenlandse Zaken, de ander als een budget- en apparaatloze programmaminister. Vooral Rouvoet moet compenseren voor zijn fouten uit de formatie. Het tweede ministerschap dat hij voor zijn CU in de wacht sleepte, is verre van volwaardig. Hij moet het bijna helemaal van fanfare hebben.

Maar dit zijn incidentele omstandigheden. Wezenlijker is dat de uitzondering in de politiek, campagnevoeren, allengs tot regel wordt verheven. Het is alle dagen verkiezingstijd. Daarom is het ook geen toeval dat een van de compagnons van het gewraakte BKB in de verkiezingscampagne van Bos ook al een declarabele 'functie' vervulde. Politici die voor zichzelf een theatrale rol opeisen, hebben niet genoeg aan de gebruikelijke communicatieafdelingen. Die kunnen veel, maar tellen (nog) geen spektakelmanagers of mediapersoonlijkheden – operators die ook nog eens voor honderd procent loyaal zijn aan de (partij)politieke persoon van hun opdrachtgever. Vandaar een

nieuwe loot aan het consultancy- en advieswezen, die voorziet in gepolitiseerde evenementen.

Je kunt zeggen: oude agitprop in een nieuw jasje. Maar nieuw is ook het verbond tussen de politiek van de permanente campagne en de wereld van het uurtarief. De laatste verduisterde al eerder op allerlei terreinen de belangeloosheid van ambtseer en ambtsplicht. Deze omwenteling beroert niet alleen het openbaar bestuur, maar ook de politieke partijen op hun weg van leden- naar campagnepartijen. Ooit kenden zij enkele herkenbare vrijgestelden als aanvoerders van een leger van vrijwilligers. De campagnepartij zoals die zich nu aandient, is een hybride van bezoldigde functionarissen, ad hoc gecharterde professionals en traditioneel onbaatzuchtige leden-vrijwilligers. Het lijkt warempel de bloedbank wel.

|||

Campagnepolitiek is misschien onvermijdelijk. Zij maakt ook begrijpelijk dat een politicus niet zomaar met elk bureau in zee wil, zolang het maar goedkoop is. Nee, hij wil vertrouwde en betrouwbare handlangers. Daarover moeten we niet al te preuts doen. Tegelijk wordt duidelijk dat campagnepolitiek nieuwe integriteitsvraagstukken oproept. Het is één ding om kleine krabbelaars in de Bijlmer tot de orde te roepen. Dit is veel lastiger materie, te meer daar de rekening voor campagnepolitiek naar de gewone burgerij gaat.

Al met al is het begrijpelijk dat de SP de ziel van de 'ouderwetse' massa- of ledenpartij probeert te bewaren. Leden en kader houden maximaal afstand tot de wereld van het uurtarief. Ook deze partij beschikt over sluwe operators, maar dienen zij na gedane agitprop ook gepeperde rekeningen in? Zo ja, dan is dat een goed bewaard geheim.

De verregaand ascetische houding van de SP als het om geld en partijdicipline gaat, heeft veel commentaar opgeroepen. Critici willen eigenlijk dat de SP wordt als andere partijen. Mij treft die bemoeizucht als volslagen misplaatst. Zo goed hebben die andere partijen hun zaakjes ook weer niet voor elkaar. Professionalisering en monetarisering blijken een uiterst gemengde

zegen. Zowel qua campagnevoering en kiezersmobilisatie als onbaatzuchtigheid kunnen zij heel wat van de SP leren.

P.S. Deze week ben ik, zoals u merkt, nog niet onder het mes gegaan. De komende tijd doe ik er noodgedwongen echt het zwijgen toe.

DE FEITEN

LEVENSBESCHRIJVING

- 10 november 1945** Geboren in Amsterdam
- 1963** Mulo-diploma A in Amsterdam
- 1968** Hoofdakte Kweekschool in Amsterdam
- 1968-1972** Onderwijzer in Nederland en de Verenigde Staten
- 1970-1972** Studie psychologie en onderwijskunde aan het Erikson Institute of Early Childhood Education in Chicago, Verenigde Staten
- 1972** M.Ed. (Master of Education) Erikson Institute/Loyola University in Chicago
- 1973-1975** Redacteur *Grote Spectrum Encyclopedie*
- 1975-1981** Freelance auteur, wetenschapsjournalist, docent Pedagogische Academie H. Bouman (Amsterdam)
- 1982-1984** Hoofdredacteur *Psychologie* (nu *Psychologie Magazine*)
- 1985-1990** Hoofdredacteur *Intermagazine*
- 1989, 30 november** Getrouwd met Anna de Haas in New Delhi, India
- 1991-1992** Adjunct-hoofdredacteur van *Elsevier*
- 1993-1999** Hoofdredacteur van *Elsevier*
- 2000** Adjunct-hoofdredacteur van *de Volkskrant*
- 2001-2004** Directeur-uitgever Weekbladpers Tijdschriften Cultuurgroep (*Vrij Nederland, Opzij, J/M, Psychologie Magazine*)
- 2002, najaar** Aankondiging door uitgeverij Prometheus van *Het populistisch reveil. Moderne burgers en het onbehagen*

in de democratie. Manuscript bleef onvoltooid, maar uitgever overweegt om de wel gereedgekomen hoofdstukken alsnog te publiceren

2003, 1 februari Eerste aflevering van politieke column in *de Volkskrant*

2005, 15 januari geboorte van zoon Samuel

2007, 5 september Overleden in het Leids Universitair Medisch Centrum aan 'een massale bloeding in de linker long'

2007, 12 september Crematie op De Nieuwe Oosterbegravingplaats in Amsterdam

2007, 16 september Herdenkingsbijeenkomst in De Rode Hoed in Amsterdam

BIBLIOGRAFIE VAN H.J. SCHOO: EEN SELECTIE

Niet opgenomen zijn de artikelen uit *Elsevier* gedurende de periode dat H.J. Schoo bij het weekblad in dienst was (1 maart 1993 tot en met 31 december 1999) en de politieke columns uit *de Volkskrant* (de eerste verscheen op 1 februari 2003, de laatste op 4 augustus 2007). Aanvullingen graag naar stichting.schoo@elsevier.nl.

117

i.s.m. E.M. Schoo

‘Flexibel tegenover het kind’

in: *Jeugd in School en Wereld*, nr. 3 (1973).

‘Het ontwortelde leren en de nog vage eisen van de komende samenleving’

in: *TNO Project. Tijdschrift voor Toegepaste Wetenschappen* 7 (1979), afl. 6, pag. 209.

i.s.m. Flip Vuijsje en Herman Vuijsje

‘Een beschamende stilte: de Vietnamezen en het Nederlandse vluchtelingenbeleid’

NRC Handelsblad, 23 juni 1979.

i.s.m. Flip Vuijsje en Herman Vuijsje

‘Nederland en de bootvluchtelingen: een geval van selectieve niet-verontwaardiging’

Haagse Post (1979), afl. 26.

i.s.m. Flip Vuijsje en Herman Vuijsje
'Nederland en de bootvluchtelingen: het magere bod van
duizend extra'
Haagse Post (1979), afl. 27.

i.s.m. Herman Vuijsje
'De VN-vluchtelingenconferentie: het vreemde perfectionisme
van de Nederlandse regering'
Haagse Post (1979), afl. 29.

118

i.s.m. Herman Vuijsje
'De vluchtelingenconferentie in Genève: een dramatisch
gebaar van het Westen'
Haagse Post (1979), afl. 30.

i.s.m. Herman Vuijsje
'Van der Klaauw en de vluchtelingen: we moeten ons perfec-
tionisme even vergeten'
Haagse Post (1979), afl. 31.

i.s.m. Herman Vuijsje
'Bootvluchtelingen in de Achterhoek: de vrijwilligers leren ze
onze manier van slapen'
Haagse Post (1979), afl. 35.

i.s.m. Herman Vuijsje
'De onmacht van de democratisering'
Haagse Post (1979), afl. 46.

Gevoelige perioden
(Amsterdam, LPC-Montessorigroep, 1979; interne publicatie).

De structuur van het Montessori kleuter- en lager onderwijs
(Vereniging De Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra/
Stichting Montessori Centrum, Amsterdam, 1979; eindrapport).

i.s.m. E.M. Schoo

Het montessori-schoolmodel. Differentiatie en individualisering

(Groningen, Wolters-Noordhoff, 1980).

i.s.m. Herman Vuijsje

‘Architectuur: de Merkelbachprijs, het verschil tussen een bankje’

Haagse Post (1980), afl. 12.

i.s.m. Flip Vuijsje en Herman Vuijsje

‘De gesel van de creativiteit’

Haagse Post (1980), afl. 51.

Ieme Lievegoed [pseudoniem van H.J. Schoo, Flip Vuijsje en Herman Vuijsje], ‘Turkse tragedies’

in: *Issue* (1981), afl. 1, pag. 4-5.

‘De vlucht uit de “blackboard jungle”’

in: *Issue* (1981), afl. 1, pag. 11-13.

i.s.m. M. Vervoort-Indorf (red.)

Psychologische encyclopedie, 4 delen (Utrecht, Het Spectrum, 1981).

i.s.m. Ids Haagsma, Hilde de Haan en Anna de Haas

Amsterdamse gebouwen 1880-1980

(Utrecht, Het Spectrum, 1981).

i.s.m. H. Bergman (red.)

Zo ver is de wetenschap

(Utrecht, Het Spectrum, 1982).

i.s.m. Eegje Schoo,

Flexibel tegenover het kind. Differentiatie in het Montessori-onderwijs

(Amsterdam, Stichting Nederlandse Montessori Uitgeverij, [1983]).

i.s.m. Bert Vuijsje (samenstelling)
Scenario 2000. Terugblik op de toekomst
(Amsterdam, Sijthoff, 1987).

‘De hospik van de golf: hoe Ruud Lubbers als vanouds de indruk weet te wekken dat hij regeert en in het voorbijgaan de PvdA een oor aannaait’

120 in: *Intermediair* 27 (1991), afl. 6, pag. 9.

‘S&D en de informatie-elite. Kanttekeningen bij een uniforme journalistieke en intellectuele cultuur’

in: *Socialisme en Democratie* 53 (1996), afl. 6, pag. 329-339.

‘In de tragedie van de Bijlmer was het volk per definitie goed’
in: *de Volkskrant*, 15 mei 1999, pag. 19.

‘Nederland is vol’

in: *Elsevier*, 1 januari 2000, pag. 19-20.

‘Taxichauffeurs hebben reden tot klagen’

in: *de Volkskrant* (Forum), 29 januari 2000, pag. 19.

‘Emancipatie’

in: *de Volkskrant*, 31 juli 2000.

De verwarde natie. Dwarse notities over immigratie in Nederland

(Amsterdam, Prometheus, 2000).

‘Een opinieblad voor lezer en grazer. De auteur over de toekomst van de opiniebladen’

in: *De Journalist* 106 (2001), afl. 21, pag. 38-40.

‘Koks optreden is argument voor republiek. Maxima-episode toont ten overvloede aan dat monarchie en democratie op gespannen voet met elkaar verkeren’
in: *de Volkskrant* (Forum), 4 april 2001, pag. 7.

‘Wordt geen droevige veertiger! Dertigers moeten zich niet fixeren op babyboomers’
in: *de Volkskrant* (Forum), 14 april 2001, pag. 9.

‘De gastarbeiders van Paars’
in: *de Volkskrant* (Reflex), 4 augustus 2001, pag. 1.

121

‘Terug naar de krachtige staat’
in: *de Volkskrant* (Reflex), 22 december 2001, pag. 1.

‘Strafrecht, openbaarheid en de zweeps slag van de democratie’
in: A. Ellian en I.M. Koopmans (red.), *Media & strafrecht* (Deventer, Gouda Quint, 2001), pag. 11-28.

‘Moedwil en misverstand: de “regie” van de premier’
in: *de Volkskrant* (Forum), 20 april 2002, pag. 9.

‘Fortuyn. De jaren zestig in de herkansing’
in: *de Volkskrant* (Wetenschap), 11 mei 2002, pag. 7.

‘Vermijders van het i-woord hebben niks geleerd’
in: *de Volkskrant*, 29 mei 2002.

‘Klassenstrijd sluimert in de polder. Fortuyn bracht nieuwe klassen politieke emancipatie’
in: *de Volkskrant* (Forum), 7 september 2002, pag. 9.

‘Fortuynisme leeft voort bij oude partijen. CDA en VVD zijn blij met elkaar. Stoet van dwergen verdwijnt van het Binnenhof’,

in: *de Volkskrant* (Forum), 17 oktober 2002, pag. 5.

‘Nederland wordt kleiner in een groter Europa. Hoe moet Nederland zijn machtsverlies compenseren?’

in: *de Volkskrant* (Kunst), 26 oktober 2002, pag. 7.

‘Hedendaags republicanisme. Een oud politiek idee in de herkansing’

in: Remco Meijer en H.J. Schoo (red.), *De monarchie. Staatsrecht, volksgunst en het Huis van Oranje* (Amsterdam, Prometheus, 2002), pag. 207-241.

122

‘Het verloren land van Bas Heijne’

Toespraak bij het in ontvangst nemen, op 8 januari 2003, van *Het verloren land. Opmerkingen over Nederland* van Bas Heijne.

‘Een kleiner midden’

in: *de Volkskrant* (Economie), 1 februari 2003, pag. 25.

‘Nooit meer normaal. Met Pim Fortuyn zijn de rollen van links en rechts omgedraaid’

in: *de Volkskrant* (Reflex), 3 mei 2003, pag. 13.

‘De mens is oneindig kneedbaar. Bedacht door rechts, werd de verzorgingsstaat een fetisj van links’

in: *de Volkskrant* (Reflex), 27 september 2003, pag. 14.

‘Het ene populisme is het andere niet’

in: *Socialisme en Democratie* 60 (2003), afl. 10/11, pag. 84-88.

‘Van oude en nieuwe klassen, of de deftigheid in het gedrang’

in: H.J. Schoo e.a., *Haagse tegenstrijdigheden. Een jaar verder* (Amsterdam, Amsterdam University Press, 2003), pag. 15-28.

‘Nee, ik ben niet progressief. Als ik politiek nog iets ben, is het een freischwebende, partijloze sociaal-democraat’
in: *Trouw* (Letter & Geest), 17 januari 2004, pag. 39.

‘Nederlanders zijn helemaal niet individualistisch en non-conformistisch, maar in alles juist benauwend groepsgericht’
in: *NRC Handelsblad* (Opinie & Debat), 12 juni 2004, pag. 15.

‘De mythe van het non-conformisme’
in: *De Gids* 167 (2004), afl. 5/6 (themanummer: ‘Misverstand Nederland’; deze aflevering is ook in het Duits, Engels en Frans vertaald].

123

‘Zit er systeem in de meningenmoord? Ruim twee jaar na de moord van Pim Fortuyn, door Theo van Gogh de “Goddelijke Kale” genoemd, lag dinsdag Van Gogh zelf onder een laken op het asfalt’
in: *de Volkskrant* (Forum), 3 november 2004, pag. 13.

‘Niet schuiven maar geschoven worden’
in: *de Volkskrant* (Media), 4 december 2004, pag. 8.

‘Links als levensstijl. Vrije moraal van links dupeert de gewone man’
in: *de Volkskrant* (Reflex), 18 december 2004, pag. 17.

Een bitter mensbeeld. De transformatie van een ontregeld land
(Amsterdam, Bert Bakker, 2004).

‘Bah voor Bush en Balkenende’
in: *de Volkskrant*, 14 december 2004.

‘Courantiers, maak een einde aan het kluitjesvoetbal. De oplossing van toen is het probleem van nu’
in: *de Volkskrant* (Forum), 3 februari 2005, pag. 12.

‘Het Frans-Nederlandse “nee”’: geen crisis maar een kans’
in: *de Volkskrant*, 2 juni 2005.

‘Bevrijd de huisarts van de manager. Nostalgische roep om een eerherstel voor vrije beroepen’
in: *de Volkskrant* (Kunst), 30 juni 2005, pag. 38.

‘Journalistiek moet niet-aflatend engagement tonen. Minister Veerman lijkt zich geen zorgen te hoeven maken. Campagne voeren geldt tegenwoordig als onprofessioneel’
in: *de Volkskrant* (Forum), 25 augustus 2005, pag. 10.

‘Neoconservatieve visie stuit op argwaan burger’,
in: *de Volkskrant* (Forum), 20 september 2005, pag. 12.

‘De hel van de onderkant’
in: *de Volkskrant* (Cicero), 21 oktober 2005, pag. 27.

‘Goede verstandhouding’
in: *Elsevier* (jubileumnummer), 22 oktober 2005, pag. 118-119.

‘Het zilveren CDA van oude en nieuwe communitaristen’
in: *Christen Democratische Verkenningen. Maandblad van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA* (2005), herfstafst., pag. 12 e.v.

‘Dubbeltjes kunnen best kwartjes worden’
in: *de Volkskrant* (Het Betoog), 3 december 2005.

‘Tv-makers gedragen zich als stokers op elektrische trein’
in: *de Volkskrant*, 13 december 2005.

‘Koningschap Beatrix kampt met zingevingscrisis’
in: *de Volkskrant*, 22 december 2005.

‘Saddam en de leunstoelstrategen’
in: *de Volkskrant* (Cicero), 30 december 2005, pag. 28.

‘Lieve Ayaan’
in: *Brieven aan Ayaan Hirsi Ali* (Amsterdam, Prometheus, 2005), pag. 109-117.

‘Lof der oppervlakkigheid’
in: *Hoe nu verder? 42 visies op de toekomst van Nederland na de moord op Theo van Gogh* (Utrecht, Het Spectrum, 2005), pag. 63-69.

125

‘Nut en noodzaak van een Nederlandse identiteit’
Bewerking van een lunchlezing op 16 februari 2006 over (inter)nationale identiteit en buitenlands beleid op het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

‘De popcultuur van moderne journalistiek. Verhandelingen over de toekomst van kijkers, lezers en media’
in: *de Volkskrant* (Cicero), 24 februari 2006, pag. 26.

‘Een linkse revolte tegen verandering’
in: *de Volkskrant* (Het Betoog), 11 maart 2006, pag. 1.

‘Is Europa een doetje?’
in: *de Volkskrant*, 7 april 2006.

‘Ontluisterend vertrek Hirsi Ali is een schande’
in: *de Volkskrant* (Forum), 17 mei 2006, pag. 12.

‘Intelligent, welopgevoed patriottisme’
in: *de Volkskrant*, 9 juni 2006.

‘Ongrijpbare rationalist met opdracht. Evenwichtige biografie van Sicco Mansholt (1908-1995) ontbeert vertelkunst’

in: *de Volkskrant* (Cicero), 23 juni 2006, pag. 26.

‘Geheugenloze flexwerkers. De wereld van socioloog Richard Sennett rolt verder naar de afgrond’

in: *de Volkskrant* (Cicero), 1 september 2006, pag. 24.

‘Nederland zoekt naar een nieuwe brede consensus’

in: *de Volkskrant* (Het Betoog), 9 september 2006, pag. 1.

‘Gods grote broer’

in: *de Volkskrant*, 11 oktober 2006.

‘Boek Buruma leidt vooral tot de vraag: wat is eigenlijk een goed debat?’

in: *de Volkskrant*, 26 oktober 2006.

‘Conservatieve afkeer van Bush’

in: *de Volkskrant*, 24 november 2006.

‘Motto voor een nieuw kabinet: zelf verantwoordelijk voor elkaar’

in: *de Volkskrant* (Het Betoog), 25 november 2006, pag. 1.

‘De natiestaat van Waterstaat’

in: *de Volkskrant*, 1 december 2006.

‘Moraliseren voor de vuist weg. Lastige vragen en bredere kwesties komen in themabundel te weinig of niet aan bod’

in: *de Volkskrant* (Cicero), 29 december 2006, pag. 26.

‘Gruppo pride’

in: *De Gids* (2006), afl. 6/7 (themanummer: ‘Trots’), pag. 486-492.

‘Een ongeregeld zootje. Over journalistieke integriteit, professionaliteit en regulering’,

in: Frans Kok en Tom van der Maas (red.), *Zuiver op de graat. Hoe integer is Nederland* (Assen, Van Gorcum, 2006), pag. 103-141.

‘Tussen arbeiders en elite’
in: *de Volkskrant*, 16 februari 2007.

‘Immigratie en integratie maken politiek permanent labiel’
in: *de Volkskrant*, 10 maart 2007.

‘Onrust over het landschap’
in: *de Volkskrant* (Cicero), 11 april 2007, pag. 19.

‘Lofzang op de ongelijkheid’
in: *de Volkskrant* (Cicero), 11 mei 2007, pag. 26.

‘Waarheid gaat boven wederhoor’
in: *de Volkskrant* (Forum), 18 mei 2007, pag. 11.

‘Tomeloze verstedelijking’
in: *de Volkskrant* (Cicero), 29 juni 2007, pag. 24.

VERANTWOORDING

129

De toespraken zijn afgedrukt in de volgorde waarin ze tijdens de herdenkingsbijeenkomst in De Rode Hoed in Amsterdam op 16 september 2007 zijn uitgesproken.

De laatste twee columns van H.J. Schoo verschenen in *de Volkskrant* van 28 juli 2007 ('Kamer met uitzicht') en 4 augustus 2007 ('De risico's van campagnepolitiek').

De samenstellers zijn de sprekers, de auteurs en hun uitgevers erkentelijk voor de toestemming om hun artikelen in deze bundel op te nemen.

Jos de Beus (1952) is hoogleraar politieke theorie aan de Universiteit van Amsterdam.

Frits Bolkstein (1933) is oud-fractie leider van de VVD in de Tweede Kamer, oud-minister en oud-lid van de Europese Commissie.

Pieter Broertjes (1952) is hoofdredacteur *de Volkskrant* en lector aan de Hogeschool Utrecht. 'Hendrik Jan (H.J.) Schoo (1945-2007)' verscheen in *De Journalist* van 14 september 2007.

Hugo Camps (1943) is journalist van *Elsevier* sinds maart 1986. Het interview met H.J. Schoo 'In sommige opzichten ben ik redelijk radicaal' verscheen in *Elsevier* van 8 januari 2000.

Marc Chavannes is hoogleraar journalistiek aan de Rijksuniversiteit Groningen en redacteur van *NRC Handelsblad*. 'Tegendraads generalist' verscheen in *NRC Handelsblad* van 6 september 2007.

J.A.A. van Doorn (1925) is columnist en emeritus hoogleraar sociologie. 'Stukjesschrijvers' verscheen in *HP/De Tijd* van 14 september 2007.

Anna de Haas (1947), toneelhistorica, promoveerde in 1997 op *De wetten van het treurspel*. Ze is redacteur achttiende eeuw bij www.vrouwenlexicon.nl van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis en publiceert artikelen en boeken over achttiende-eeuws toneel en over levens van achttiende-eeuwers.

Ayaan Hirsi Ali (1967) is medewerkster van het American Enterprise Institute (VS) en oud-lid van de VVD-fractie in de Tweede Kamer. Haar toespraak is tijdens de bijeenkomst in De Rode Hoed voorgelezen door Remco Meijer.

Arendo Joustra (1957) volgde H.J. Schoo in 2000 op als hoofdredacteur van *Elsevier*. 'Leermeester' verscheen in *Elsevier* van 15 september 2007.

Gerlof Leistra (1959) is redacteur van *Elsevier* sinds oktober 1990. 'Altijd wars geweest van modieuze bevestigingen' verscheen in *Elsevier* van 15 september 2007.

Patrick Meershoek (1964) is sinds 2001 verslaggever van *Het Parool*. 'Een pedagoog in hart en nieren' verscheen in *Het Parool* van 6 september 2007.

Remco Meijer (1962) is chef opinie van *de Volkskrant* en oud-redacteur van *Elsevier* (1987-2000). 'Afscheid van columnist H.J. Schoo' verscheen in *de Volkskrant* van 8 september 2007.

Eegje Schoo (1944) is oud-lid van de VVD-fractie in de Tweede Kamer, oud-minister voor Ontwikkelingssamenwerking in het eerste kabinet-Lubbers en oud-ambassadeur in New Delhi (India).

Martin Sommer (1956) werkt sinds 1987 bij *de Volkskrant*. 'Een stoemper die nooit afstapte' verscheen in *de Volkskrant* van 6 september 2007.

Bart Jan Spruyt (1964) is historicus en journalist. 'In memoriam H.J. Schoo' verscheen in *Opinio* van 14-20 september 2007.

131

Mischa de Vreede (1936) is schrijver van poëzie, romans, kinderboeken, columns, autobiografische verhalen en levensgeschiedenissen (*oral history*).

Flip Vuijsje (1949) is schrijver, hoofdredacteur van *Arts & Auto* en was van 1981 tot 1993 hoofdredacteur van *Intermediair*. 'Een bijzondere hoofdredacteur' verscheen in *Intermediair* van 14 september 2007.

Herman Vuijsje (1946) is socioloog en schrijver.

Jeroen Vullings (1962) werkt sinds 1993 als literair criticus en sinds 2000 als redacteur voor *Vrij Nederland*. 'In gevecht met de onverschilligheid' verscheen in *Vrij Nederland* van 15 september 2007.